

Capitulum 65

Discipulus: Quamvis adhuc de fautoribus hereticorum et heretice pravitatis essent investiganda quamplura, de quibus, applicando ad determinatas personas, in tractatu De gestis circa fidem altercantium orthodoxam sollicitè indagabo, tamen illis obmissis transeo ad defensores hereticorum et heretice pravitatis, de quibus in primis peto ut narres michi qui defensores hereticorum et heretice pravitatis sunt censendi.

Magister: Respondetur quod cum defendere rem aliquam sit ab impugnatione tueri vel rei impugnate contra impugnantem opem ferre, impugnatio autem tripliciter fieri potest, scilicet verbo, scripto, et facto, multipliciter contingit defendere hereticos et hereticam pravitatem, secundum quod heretici et heretica pravitas possunt multipliciter impugnari. Hereticus enim impugnari potest facto alicuius qui conatur hereticum captivare, aut detinere, aut iudici presentare, vel trahere ad iudicium ut de eo fiat iustitie complementum. Potest etiam impugnari verbo et hoc multipliciter, vel in iudicio cum rite et debite accusatur, vel extra iudicium, cum eius perfidia per predicatores et doctores, prelatos aut alios non ignaros, nescientibus ut caveant nunciatur. Scripto etiam impugnari potest, in iudicio cum contra eum scribitur, vel extra iudicium cum eius perfidia rationibus et auctoritatibus demonstratur, et absentibus per epistolas intimatur. Heretica autem pravitas verbo et scripto poterit impugnari. Verbo quidem, cum in sermonibus aut lectionibus vel secretis colloquiis reprobatur.

2 adhuc] adhoc Bb Di 3 essent] esset An est Fi essen Bb 5 sollicitè] omitted Vc 6 defensores] Vc We: defensionem Ly Vg Bb An Fi Di 7 narres] enarres Di 7 michi] omitted Bb Fi We Di 7 defensores] et added An 7 et] etiam added Di 9 cum] omitted An Di 9 sit] omitted Di 11 autem] omitted Vc Di 12 multipliciter] omitted Ly 13 et¹] etiam added Di 14 possunt] possent Ly Vg Vc 14 hereticus ... impugnari²] omitted Di 14 enim] autem Ly 15 alicuius qui] quando quis facto We 15–16 detinere] detineri Bb An Fi 16 trahere] tradere Di 16 iudicium] iudicem We 19 et] omitted Di 19 doctores] seu added Vc ac added We 19 prelatos] omitted Di 20 aut] et We Di omitted Bb Vc 20 alios] clericos added Di 20 ignaros] ignatores Di 20 nescientibus] ignorantibus Di 20 nunciatur] nunciantur Vg Bb An Fi 21 vel] et etiam We etiam added Ly Vg Vc 22 auctoritatibus] auditoribus Bb 23 per] et Di 23 epistolas] explans Di 23 heretica] Heretico Di 25 aut] omitted Vc Di 25 lectionibus] locutionibus Ly Vg

Scripto vero, cum ad reprobendam hereticam pravitatem scripta catholica componuntur. Ex hiis colligitur quod contingit hereticos et pravitatem hereticam multipliciter defendere, et quot modis contingit hereticos et pravitatem hereticam impugnare, tot modis et forte pluribus defendi possent. 30

Contingit igitur defendere hereticos facto, impediendo videlicet ne capiantur vel detineantur ut de eis fiat iustitiae complementum. Contingit etiam eos defendere verbo in iudicio et extra iudicium, allegando quod non sunt heretici reputandi. Scripto etiam contingit eos defendere, libros et epistolas componendo ad ostendendum et nuntiandum quod non sunt inter hereticos computandi. Pravitatem etiam hereticam contingit tripliciter defendere, scilicet facto, verbo, et scripto. Facto quidem dupliciter ad presens. Uno modo, ipsos impugnatores ab impugnatione prohibendo. Alio modo, impugnationes et allegationes eorum scriptas destruendo, sive comburendo sive alio modo, vel malitiose detinendo et impediendo ne ad notitiam perveniant aliorum. Verbo etiam contingit pravitatem hereticam defendere, allegando quod non sit inter hereses computanda, et eodem modo contingit scripto heresim defendere. 45

Discipulus: Secundum predicta de defensoribus hereticorum et heretice pravitatis essent quamplurima indaganda, sed abbreviationis causa multa dimittam. Aliqua tamen queram. Porro quia dubito, quod si unquam aliquis papa erit hereticus, perniciosior et periculosior erit omnibus aliis hereticis qui fuerunt vel erunt 50

26 reprobendam] reprobandum Ly Vc 27 catholica] Bb We: a catholicis Ly Vc catholicis Vg theologica An Fi Di 27 hiis] verbis added Ly Vg 27 quod] tot added Di 27 contingit] et added Ly Vg 28–29 multipliciter... hereticam] omitted Bb Fi 28 multipliciter] omitted Di 28 defendere] defensari Vc 28 et²] omitted Di quia We 29 impugnare] pugnare Bb impugnari Vc et added Di 30 possent] possunt Bb pot Di 31–32 videlicet] omitted Di 32 ne] omitted Bb ut Di 32 detineantur] detinentur An Fi detinere Vc 32 ut] Kn: vel Ly Vg Bb We aut An Fi Di ne Vc 32 eis] his Ly 33 iudicio] iudicium An 34 heretici] reprobandi vel added Ly Vg 34 reputandi] vel reprobandi added Vc 36 sunt] sint We heretici nec added Di 37 tripliciter] multipliciter Vc 38 dupliciter] ut added Di 39 presens] spectat added Di 40 impugnationes] Ly Vg Vc: impugnatores Bb An Fi We Di 40–41 eorum scriptas] et scriptas eorum Di 40 scriptas] scripturas An Fi 42 et] omitted Di 44 hereses] hereticos Di 44 computanda] reputanda Di 46 predicta] premissa Di 47 quamplurima] quamplura Di 49 erit] omitted Ly et Vg 49 hereticus] et added Di 50 et periculosior] omitted Ly 50 aliis] erit added Vg 50 qui] omitted Di

preter Antichristum magnum, si tamen idem Antichristus non erit
 papa, interrogationes quas faciam de defensoribus hereticorum et
 heretice pravitatis ad defensores pape heretici et sequacium eius
 suarumque heresum applicabo. In primis itaque dic qua pena sint
 55 plectendi qui de facto impediunt ne de persona pape heretici fiat
 iustitie complementum, se de eius erroribus defendendis nullate-
 nus intromittendo.

Magister: Respondetur quod tales impediunt et pape here-
 tico impediendi opem ferentes ne de ipso fiat iustitie complemen-
 60 tum, aut sciunt papam esse hereticum, aut ignorant, et si ignorant,
 aut laborant ignorantia crassa et supina, quia nolunt aut contemp-
 nunt aut negligunt scire papam esse hereticum, vel laborant igno-
 rantia probabili. Si sciunt papam esse hereticum vel ignorant et
 laborant ignorantia crassa et supina, et tamen eidem opem fe-
 65 runt ne fiat de eo iustitie complementum et se de eius erroribus
 nullatenus intromittunt, imo asserunt forte manifeste eius errores
 esse contrarios catholice veritati, sunt defensores heretici, licet
 non sunt directe defensores nec approbatores heretice pravitatis.
 Et ideo penam hereticorum nequaquam incurrunt, sed in senten-
 70 tiam incidunt excommunicationis et carere debent ecclesiastica
 sepultura (Extra, *De hereticis, Sicut*, et Extra, *De sententia ex-*
communicationis, Noverit). Alie etiam pene eorum, si in excom-
 municatione per annum persistunt, taxantur Extra, *De hereticis,*
Excommunicamus 1. Quedam etiam pene eorum speciales taxan-
 75 tur Extra, *De hereticis, Si adversus*. Si autem ignorant papam
 esse hereticum, et laborant ignorantia probabili, nullam penam

53 ad] de Fi 54 sint] sunt Di 55 de¹] *omitted* Vg Bb Vc 55 heretici]
 heretico Di 56 complementum] tamen *added* Ly Vg 56 defendendis]
 defendendi Bb 60 et ... ignorant²] *omitted* Bb Es 62 negligunt] negligent
 Di 63 sciunt] sciant Di 63–64 et laborant] *omitted* Vc 64 tamen] cum
 Di 65 eo] ipso Di 67 contrarios] contrarias Fi 67 licet] sed Ly Vg Vc
 68 approbatores] comprobatores An 71 et] etiam Ly 72 noverit] Fb Bb
 An Vc We: Noverunt Ly Vg An Di 72 eorum] taxantur specialiter *added* Vc
 73 persistunt] perstiterint Vc We perstiterint Di extiterint Es 73 taxantur]
omitted Vc 74 quedam] Quidem Vg 74 eorum] *omitted* Di 75 extra]
omitted Bb 75 si adversus] *omitted* Bb 75 ignorant] ignorent Ly An Fi
 76 hereticum] *omitted* Bb 76 et laborant] *omitted* Vc Di 76 laborant]
 laborent Ly

51–52 1 Dial. 6.19 71 cols. 779-780 71–72 col. 910 73–74 cols. 787-
 789 75 cols. 783-784

incurrunt.

Discipulus: Nunquid scientes papam esse hereticum vel etiam ignorantem, sed laborantes ignorantia crassa et supina, ad quos spectat et qui possunt facere de papa heretico iustitie complementum, si negligunt, debent inter defensores pape heretici computari. 80

Magister: Una est opinio quod sunt defensores pape heretici et penam defensorum incurrunt, quemadmodum illi ad quos spectat ex officio defendere clericum verberatum sunt fautores eiusdem violentie et eandem penam incurrunt, si possunt defendere et non faciunt (Extra, *De sententia excommunicationis, Quante*). Alia est opinio quod tales non sunt defensores pape heretici, quia defensio aliquem actum exteriorem importat. Tales autem nullum actum exteriorem ad dictam defensionem pertinentem exercent. 85 90

Discipulus: Quid sentitur de illis qui defendunt papam hereticum verbo vel scripto, asserendo et dicendo quod non est hereticus reputandus.

Magister: Hoc potest multis modis contingere. Uno modo, verbo vel scripto asserendo et affirmando quod errores ei impositos (quos in rei veritate pertinaciter tenet) non tenet nec dicit, neque asserendo neque opinando neque recitando; alio modo, quod errores dicit et tenet tantummodo opinando et eos nullatenus pertinaciter asserendo; alio modo, quod errores impositi pape non sunt inter hereses computandi. Si primo modo, distinguitur, quia aut sciunt se dicere falsum aut nesciunt se dicere falsum, et tunc 95 100

78 etiam] *omitted* We 79 ignorantem] in goi ferentes Bb 79 sed] Bb Fi We Di: et An Vc *omitted* Ly Vg 80 heretico] *omitted* Di 81 inter] *omitted* Bb 81 defensores] fautores Di 85 clericum] *omitted* Di 85 eiusdem] eius Vc 87 quante)] Fb We Ox: Quare Vg Bb An Fi Vc Quam te Ly *omitted* Di 90 actum] *omitted* An 90 dictam] talem Vc *omitted* We 90 defensionem] pape heretici *added* We 92 vel] facto *added* An 92 dicendo] docendo An Fi affirmando Es 95 affirmando] firmando Ly Vg Vc 97 recitando] recipiendo neque Ly Vg 97 alio] aliquo Ly 97 modo] et *added* Ly 98 et tenet] *omitted* Vc 98 tantummodo] tantum Fi 99 alio] nullo An 100 sunt] sint Ly 100 hereses] hereticos Ly Vg 100 distinguitur] *omitted* Ly Vg 101 aut¹] autem Di 101 aut² ... falsum²] vel ignorant Vc *omitted* Ly Vg

vel laborant ignorantia crassa et supina, vel probabili. Si sciunt se
 dicere falsum, non tantum crimen incurrunt mendacii, sed etiam
 scienter defensores pape heretici sunt censendi et penam defen-
 105 sorum incurrunt. Si autem nesciunt se dicere falsum, et laborant
 ignorantia crassa et supina (quia nolunt scire vel contempnunt
 aut negligunt scire), quamvis secundum aliquos a crimine men-
 dacii valeant excusari, tamen a crimine defensionis pape heretici
 minime excusantur, et ideo in penam incidunt defensorum. Si
 110 vero nesciunt se dicere falsum et laborant ignorantia probabili,
 nec crimen mendacii nec crimen defensionis hereticorum com-
 mittunt, quia ab utroque crimine per ignorantiam probabilem ex-
 cusantur. Consimiliter distinguitur de asserentibus papam dicere
 115 errores impositos tantummodo opinando vel tantummodo recitan-
 do. Quia si sciunt vel credunt se dicere falsum, crimen mendacii
 et etiam crimen defensionis heretici manifeste comittunt. Si vero
 nesciunt et laborant ignorantia crassa et supina, sunt defensionis
 heretici crimine involuti. Si autem laborant ignorantia probabili,
 de utroque crimine excusantur. Si autem dicunt quod errores im-
 120 positi pape non sunt inter hereses computandi, non solum sunt
 censendi defensores heretici, sed etiam sunt defensores heretice
 pravitatis, quod verum est si errores pape heretici sunt explicite
 condemnati, et taliter defendentes papam hereticum pertinaciter
 tenent quod errores impositi non debent inter hereses reputari.

Capitulum 66

102 vel¹] *omitted* Di 102 vel²] ignorantia *added* Di 102 se] *omitted* Di
 103 tantum] tamen Gs Vg 104 scienter] *omitted* Vc 105 nesciunt] non
 sciunt Ly 106 scire] *omitted* Vc 107 negligunt] negligent Di 107 aliquos] ■
 alios We 109 in] *omitted* Di 111 crimen¹] crimine An Di 111 crimen²]
 crimine Bb An Di 111–112 committunt] committent Bb 113 distinguitur]
 distingo An 113 dicere] aliquos *added* Ly 114 errores] sibi *added* Vc
 114 tantummodo²] tantum Di 115 sciunt] Ly Vg Vc: sciant Bb An Fi We
 Di 115 credunt] Ly Vg Vc: credant Bb An Fi We Di 115–116 mendacii ...
 comittunt] *omitted* Di Es 116 defensionis] pape *added* Ly Vg Vc 116 comittunt] ■
 committere Fi 117 nesciunt] sciunt Di 117 et¹] vel Di 117–118 sunt ...
 involuti] crimen defensionis heretici sunt involuti Di Es 118 heretici] he-
 retice Ly 118 autem] vero Ly Vc 118 laborant] laborent Ly 120 inter]
omitted Bb 120 hereses] hereticos Ly Vg 120–121 non² ... sunt] *omit-*
ted Di Es (*added* Esm) 120 solum] *omitted* We 124 impositi] positi Vg
 124 inter] *omitted* We 124 reputari] computari Vc Di

Discipulus: Si pro singulis assertionibus supra scriptis satage-
res allegare, timeo quod prolixitatem fastidiosam legentibus ge-
nerares. Ideo ad defensores heretice pravitatis accedo, de quibus
peto ut dicas qua pena sunt plectendi qui sunt pravitatis heretice
defensores, sive defendant pravitatem hereticam prohibendo im-
pugnatores pravitatis eiusdem ne eam impugnent, eis scilicet pro
impugnatione pravitatis heretice qua papa macularetur hereticus
persecutionem et molestiam inferendo, sive allegationes eorum
catholicas contra errores pape heretici comburendo aut quovis
modo impediendo malitiose ne ad notitiam perveniant aliorum.

Magister: Istis modis videtur quibusdam quod infectus heretice
pravitate defenditur, de qua defensione nonnulli tenent quod
huiusmodi pape heretici defensores non minus peccant quam papa
hereticus, nec minori pena sunt plectendi, imo dicunt quod sunt
heretici reputandi. Quia, sicut contingit facto mentiri secundum
Ambrosium, ut habetur 22 q. ultima cap. *Cavete*, ita contingit
facto heresi assentire et eam asserere, et per consequens ex factis
absque verbis potest quis ostendi esse hereticus manifestus. Pre-
dicti ergo defensores heretice pravitatis heretici sunt censendi et
pena hereticorum sunt plectendi, quod multis modis videtur posse
probari. Hec enim Urbanus papa, ut legitur 24 q. 3 cap. *Qui alio-
rum*, sentire videtur, dicens: “qui aliorum errorum defendit multo
est dampnabilior illis, qui errant, quia non solum ille errat, sed
etiam aliis offendicula preparat erroris et confirmat. Unde quia

2 scriptis] dictis Di 2–3 satageres] satagens An 3 timeo] timens An
gap Fi 3 fastidiosam] fastidiosumque An fastidiosque Fi fastidiumque Di
4 accedo] accede Ly Vg Di 5 ut dicas] *omitted* Ly An 5 dicas] dicis Di
5 qui] *omitted* Bb 7 ne] ut Ly Vg 8 papa] pena Di 8 macularetur]
maculatur Ly 9 et molestiam] molestiamque Di 10 comburendo] com-
purendo An 10 quovis] alio *added* Di 12 infectus] Ly Vg Vc: in facto
Bb An Fi Di *omitted* We 12–13 heretica] hereticas Di 13 pravitate]
Ly Vg Vc: pravitas Bb An Fi We Di 13 defenditur] defendatur Bb An Fi
We Di 13 defensione] hoc *added* An We 15 hereticus] quia *added* Ly
Vg 16 quia] dicunt quod *added* Vc 17 22] Vc We: 23 Ly Vg Bb An
Fi Di 17 ultima] 1 Ly 17 ita] quoque *added* Ly 19 esse] *omitted* Di
20 ergo] sunt *added* Di 20 heretice] pape *added* Bb 20 heretici] *omit-
ted* Di 22 hec] Hoc Vc We Di 22 ut] vel Bb 22 legitur] *omitted* Ly
Vg 23 sentire] consentire Di 23 multo] amplius *added* Ly 25 aliis]
omitted Di 25 erroris] errores An 25 quia] et Di

magister erroris est, non tantum hereticus, sed etiam heresiarcha dicendus est”. Ex quibus verbis colligitur quod defensores errorum sunt heretici reputandi et dampnabiliores errantibus. Ergo et pari pena sunt plectendi.

30 **Discipulus:** Ista auctoritas non videtur ad propositum, quia loquitur de defendentibus errores allegando pro eis sive verbo sive scripto, quod patet per hoc quod dicit quod “aliis offendicula erroris preparat et confirmat”, et per hoc quod dicit “magister erroris est”. Ista enim ad allegandum pro erroribus pertinere videntur,
35 et nequaquam spectant ad illos qui impugnatores errorum impediunt, persequuntur, et molestant, et qui impugnationes destruunt vel impediunt ne inter catholicos publicentur.

Magister: Dicitur quod instantia tua nulla est, quia licet auctoritas Urbani predicta de allegantibus ex pertinacia pro erroribus aliorum verbo vel scripto debeat intelligi, debet nichilominus intelligi etiam de defensoribus facto aliorum errores, eo quod defensores facto errorum modis prescriptis gravius peccare videntur quam solummodo pro erroribus allegantes. Defendentes enim facto modis prescriptis errores pape heretici tam in Deum
45 quam in proximum directe peccare dinoscuntur. Quia et veritatem catholicam manifestari impediunt, et ipsis impugnatoribus pravitatis heretice graviter iniuriantur dum eorum personis molestiam inferunt, et in eorum infamiam aliquid ludibrium circa catholicas allegationes exercent. Qui autem pro erroribus aliorum solum verbo vel scripto pertinaciter allegare presumunt, in
50

26 erroris] errorum Vg 26 est] *omitted* Di 26 non] est *added* Di 26 hereticus] ■
dicendus est *added* Ly 27 verbis] *omitted* Di 27–28 errorum] erroris
Di 28 et²] *omitted* Di 31 defendentibus] *omitted* Di 31 errores] erro-
ris Di 31 sive²] *omitted* Di 32 quod²] quia Vc 32 dicit quod] *omit-*
ted Di 32 offendicula] offendiculis Bb 32–33 erroris¹] We: *omitted* Ly
Vg Bb An Fi Vc Di 33 dicit] *omitted* Di 33 erroris] errorum Ly Vg
34 est] *omitted* Bb 34 allegandum] allegantes We 35 errorum] erroris
Di 36–37 persequuntur ... impediunt] *omitted* An 36 impugnationes]
Ox: impugnatores Ww 37 vel impediunt] *omitted* Bb 37 publicentur] pu-
blicitur Vg 38 quod] *omitted* Vg 38 est] *omitted* Bb 39 urbani] *omitted*
Di pape *added* Vc 39 de] Ly Vg Bb Vc We: ab An Fi Di 40 debeat]
debet Ly Vg Di 41 etiam] et Ly 41 defensoribus] defensionibus Vg de
added Ly Vg 41 errores] errorum Ly Vg Vc 42–43 videntur] quam Bb
43 solummodo] solum Vc 45 dinoscuntur] Bb An Fi: noscuntur Ly Vg Vc
We Di 48 infamiam] infamia Di 48 aliquid] aliquod Ly 48 ludibrium]
Ly Vg Vc We: ludibricum Bb An Fi Di 49 qui] Quia Vc 50 solum]
solummodo We

Deum tantummodo peccare videntur. Et ideo si defensores allegando solummodo pro erroribus sunt dampnabiliores illis qui errant, multo magis illi qui in favorem et defensionem errorum impugnatores errorum crudeliter persequuntur, et infamia eorum allegationes catholicas irreverenter et probrose tractant, sunt dampnabiliores hiis qui errant si solummodo stant in errore et nichil plus faciunt. Cum vero dicitur quod Urbanus loquitur de illo qui aliis offendicula erroris preparat et confirmat, et de illo qui est magister erroris, que duo non conveniunt nisi allegantibus pro errore, respondetur quod utrumque istorum potest aliquo modo persequentibus impugnatores errorum et destruentibus impugnationes errorum competere. Nam talis potest dici aliis offendicula erroris quodammodo preparare et confirmare in quantum remouet prohibentia erroris, nam et removens prohibentia aliquando causa vocatur. Potest etiam dici quodammodo magister erroris in quantum facto docet et monstrat quod errores sunt tenendi.

Discipulus: Alias allegationes ad eandem adducas assertionem.

Magister: Hoc Isidorus, ut habetur 11 q. 3 cap. *Qui consentit peccantibus*, testari videtur, dicens: “qui consentit peccantibus, et defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum et

51 tantummodo] directe *added* We 51–52 allegando] allegado Vc 52–53 pro... errorum] *omitted* Bb 53 illi] *omitted* Di 53 errorum] erroris Di 54 errorum] Bb Fi We: eorum Ly Vg errores An Vc erroris Di 54 persequuntur] insequuntur An 54 infamia] Ly Fi: infamiam Vg Bb An in infamiam Vc We infamant Di 55 probrose] Ly Vg Bb We: probrose An Fi Vc Di 55–56 dampnabiliores] dampnatiores Ly dampnatores Vg 56 hiis] illis We 58 aliis] Ly Vc We Di: alii Vg Bb An Fi 58 erroris] errorum Ly Vg Vc 58 de illo] *omitted* Vc 59 erroris] errorum Ly Vg Fi Vc 61 impugnatores] *omitted* Ly 61 errorum] *omitted* Ly erroris Di 61 et] *omitted* Di 61–62 impugnationes] Vc: impugnatores Ly Vg Bb An Fi We Di 62–64 talis ... erroris] *omitted* Ly 62 dici] *omitted* Di 62 aliis] alii Vg *omitted* Vc preparans *added* Di 64 erroris] errores scilicet impugnantes ac impugnatores confluentes errores We errores Di 64 nam] *omitted* Ly 64 et] *omitted* Di 64 prohibentia²] Kn: prohibens Ww prohibent Ox 65 causa] cum Vg 65 erroris] errorum Ly Vg Fi Vc 66 docet] dicit Bb An Fi 66 tenendi] censendi Ly Vg Di errores *added* Di 67 alias] Aliquas Vc 67 allegationes] auctoritates Di 67 ad] de An We 69 isidorus] *omitted* An 69 habetur] communiter An 69 11] 21 Di 69 3] 1 Di 69 consentit] Fb: *omitted* Ww 70 consentit] consenserit Ly 71 defendit] defenderit Ly 71 erit] est Di

homines, et corripietur increpatione severissima. Hinc etiam quidam sanctissimus pater ait: ‘si quis peccantem defendit, acrius quam ille, qui peccavit, coherceatur’ ”. Ex quibus verbis colligitur quod qui papam hereticum, pro crimine heresis persequendo
75 impugnatores et impugnationes, defendit, acrius quam papa hereticus coherceri debet.

Discipulus: Ista auctoritas non loquitur nisi de defensore delinquentis, non de defensore pravitatis heretice, et ita ad propositum non esse videtur.
80

Magister: Respondetur quod cum loquitur de defendente delinquentem in genere, debet etiam intelligi de defendente heresim quam tenet papa, quia maius vel non minus peccatum est defendere iniquitatem, cum ille qui facit, si non esset iniquitas, defendi deberet.
85

Discipulus: Potestne probari aliter quod huiusmodi defensores heresum quibus papa hereticus irretitur sunt pena hereticorum plectendi.

Magister: Hoc videtur sic posse probari. Consentientes eadem
90 pena qua agentes sunt plectendi, quod videtur de consentientibus consensu defensionis vel etiam auctoritatis potissime debere intelligi. Quod glossa Extra, *De officio et potestate iudicis delegati*, cap. 1, testari videtur, dicens: “in quarto casu auctoritatis, sive defensionis, magis peccat consentiens defendendo, et auctoritatem

72 corripietur] corriperetur Di 72 severissima] amarissima Di 72 hinc] Hoc Ly Vg 73 acrius] alium Ly Vg gravius Vc 74 verbis] omitted Di 75 qui] Ly Bb We: omitted Vg An Fi Vc Di 75 persequendo] qui ipsum defendit et impugnat added Vc 76 et impugnationes] omitted Bb Vc 76 defendit] ipsius Vc 76 acrius] Ly We Di: alicuius Vg Bb An Fi gravius Vc 76–77 hereticus] omitted Vc 78 nisi] omitted Bb 78 defensore] defensione Ly 78–79 delinquentis] et added Di 79 de] omitted Fi 79 defensore] defensione Di 81 defendente] et added Di 81–82 delinquentem] omitted An 82 in genere] ita ergo An 83 quia] non est added Di 84–85 cum ... deberet] omitted Di 87 heresum] heresis Ly herese Vg heresim Di 87 quibus] cui Ly cius Vg 89 consentientes] et facientes added Di 90 qua agentes] omitted Di 90 consentientibus] pape added Ly Vg 91 defensionis] defensio Di 91 auctoritatis] auctoritas Di 91 debere] Ly Vc We: deberet Vg Bb An Fi Di 92 et ... iudicis] omitted Di 93 testari] constari Vg 93 dicens] omitted Di 93 quarto] eo Di 94 peccat] Gl: peccant Ww 94 consentiens] Gl: consentientes Ww 94 defendendo] defendentes Di

72–73 Basil, *Regule breviores*, regula 7. 92 Gloss, s.v. pari pena, col. 327 92–93 c. *Quia quesitum*, col. 158

prestando, quam faciens, et magis puniendus est, 24 q. 3 c. *Qui aliorum*, et 11 q. 3 c. *Qui consentit*". Ergo defendentes modis prescriptis hereticam pravitatem pena hereticorum sunt plectendi. 95

Discipulus: Audivi quorundam sententiam de hiis que factis defendunt hereticam pravitatem. Nunc dic de illis qui verbo vel scripto defendunt doctrinam erroneam pape heretici. 100

Magister: De hiis breviter dicitur quod, si doctrina pape erronea est talis quod veritatem contrariam illi qui doctrinam pape erroneam solis allegationibus verbo vel scripto nituntur defendere credere tenentur explicite, tales defensores sunt inter hereticos computandi, quia omnis qui negat veritatem quam credere tenentur explicite est inter hereticos numerandus, et pena hereticorum plectendus. Si vero doctrina pape erronea sit talis quod allegantes pro ea non tenentur credere explicite contrariam veritatem, qui eam defendunt solummodo allegando verbis vel scriptis non sunt heretici iudicandi, nec pena hereticorum plectendi, nisi quomodocunque appareat quos suis allegationibus pertinaciter innituntur. Qualiter autem convinci valeant de pertinacia, ex hiis que tractata sunt supra, libro quarto, debet posse patere. 105 110

Discipulus: Ex hac sententia michi sequi videtur quod aliqui allegantes verbo vel scripto pro doctrina pape erronea sunt censendi heretici, et aliqui a pravitate heretica sunt immunes. 115

95 faciens] Gl: facientes Ww 95 puniendus est] Gl: puniendi sunt Bb An Fi Vc We puniendi supra Ly perviditandi supra Vg 96 et] Gl Vc Di: omitted Ly Vg Bb An Fi We 96 11] Ly Bb: 1 Vg Bb An Fi Vc We Di 96 defendentes] We: defensores Ly Vg Bb An Fi Vc Di 97 prescriptis] predictis Ly 97 hereticam pravitatem] heretice pravitatis Ly Vc 99 defendunt] defenderunt Vg 100 defendunt] defenderunt Ly 100 heretici] omitted Di 103 solis] solum Ly Vg Vc 105 credere] omitted Di 106 est] et added Di 107 sit] esset Di 109 solummodo] solum Fi 109–110 allegando ... hereticorum] omitted Fi 109 verbis ... scriptis] verbo vel scripto Di 110 iudicandi] computandi Ly 110 hereticorum] sunt added Di 111–112 innituntur] nituntur Bb 112 autem] omitted Di 112 convinci] debet added Vg 112 valeant] valeat Vg 113 tractata] Ly Vc Di Vgb Pa Pc Fr Vd Ce Vf Ox Ba To Es: tradita We tractanda Bb An Fi Vg Na Va Sa 113 debet] Ly: debent Vg Bb An Fi dicunt Vc We satis Di 113 posse] potest Di 114 ex] Extra An Fi 114 hac] ista Vc 114 michi] iam Vc 115 allegantes] aligantes Ly 115 verbo] omitted Bb

Magister: Conceditur quod hoc potest contingere secundum quod potest accidere quod aliqui tenentur credere explicite veritatem contrariam doctrine pape erronee et aliqui eam credere explicite non tenentur, et secundum quod aliqui possunt suis allegationibus pertinaciter adherere et aliqui possunt eis nequaquam pertinaciter adherere. Unde ad cognoscendum qui allegantes verbo vel scripto pro doctrina pape heretici sint heretici reputandi et qui non sint inter hereticos numerandi, oportet diligentissime considerare qui tenentur credere explicite veritatem contrariam, et qui ad hoc minime sunt astricti, et qui sunt pertinaces, et qui de pertinacia convinci non possunt.

Discipulus: Nunquid illi qui allegarent pro doctrina hereticali pape heretici et non tenerentur explicite credere veritatem contrariam nec de pertinacia convinci valerent, deberent defensores pravitatis heretice nuncupari.

Magister: Respondetur quod secundum quod nomen defensoris heretice pravitatis in iure accipitur, non deberent defensores pravitatis heretice appellari, quia nomen defensoris sic acceptum semper pertinaciam coincludit.

Discipulus: Si predicta de defensoribus continent veritatem, aperta est distinctio inter defensores hereticorum et defensores heretice pravitatis. Sed an ista distinctio ex canonicis sanctionibus accipi possit, ignoro. Unde quid de hoc posset dici expone.

Magister: Quod ista distinctio ex canonicis statutis possit accipi videtur tali modo posse probari. In quibusdam statutis canonicis defensores ab hereticis distinguuntur. In quibusdam vero de-

120 tenentur] tenetur Bb An 121–122 et ... adherere] Bb Fi We Di: *omitted* Ly Vg An Vc 123 sint] Bb An Fi Vc: sunt Ly Vg We Di 124 et ... numerandi] *omitted* Di 124 sint ... numerandi] *omitted* Vc 124 sint] sunt Ly 124 hereticos] computandi et Ly computandi Vg 125 qui] nisi Fi 126 hoc] *omitted* An 126 et²] *omitted* Ly 126 sunt²] sint Bb Fi 127 non] minime Di 128 pro] de An 128 hereticali] *omitted* Ly Vg Vc Di 130 de pertinacia] pertinaciter Ly 132 quod¹] Bb Fi: *omitted* An Ly Vg Vc We Di 132 quod²] *omitted* Fi 132–133 defensoris] defensionis Ly Vg Vc 134 nomen] nullum Bb 134 defensoris] defensionis Ly Vg Vc 135 pertinaciam] pertinacem Vc 135 coincludit] Vg Bb An We: includit Ly Vc Di excludit Fi 136 continent] contineant Ly Vg 137 defensores¹] fautores Di 137 defensores²] *omitted* Ly 138 ex] a Ly Vg 139 quid] Ly Vg Vc We Di: quidem Bb An Fi 139 posset] possit Vc 140 ex] de Di 140 possit] posset Ly 141 quibusdam] quibusdem Vg 142–143 ab ... heretici] *omitted* Bb 142 in] *omitted* Di 142 vero] dico Fi nota We

defensores heretici appellantur. Ergo videtur quod vocabulum ‘de-
 fensorum’ vel ‘defendendi’ accipiatur predicto modo equivoce. 145
 Antecedens quoad utramque partem probatur, et primo quidem
 ad primam partem sic probatur. Innocentius tertius in concilio
 generali, ut legitur Extra, *De hereticis*, cap. *Excommunicamus*
 1, sic ait: “credentes preterea, receptatores, defensores et fauto-
 res hereticorum excommunicationi decrevimus subiacere, firmiter
 150
 statuentes, ut, postquam quilibet talium fuerit excommunicatione
 notatus, si satisfacere contempserit infra annum, ex tunc ipso iure
 sit factus infamis, nec ad publica officia seu consilia, nec ad eli-
 gendos aliquos ad huiusmodi, nec ad testimonium admittatur. Sit
 etiam intestabilis, etc.” Ex quibus verbis colligitur quod plures
 155
 penas quas constat hereticos incurrere ipso facto et statim, defen-
 sores hereticorum non incurrunt, nisi satisfacere contempserint
 infra annum. Nam bona defensorum hereticorum, si satisfecerint
 infra annum postquam fuerint excommunicatione notati, sunt mi-
 nime confiscanda infra annum, ut ex verbis Innocentii allegatis et
 ex sequentibus colligi videtur aperte. Bona vero hereticorum
 160
 confiscanda sunt vel confiscari possunt etiam si infra annum ad fidei
 redierint veritatem, teste eodem Innocentio tertio, qui, ut legitur
 Extra, *De hereticis*, cap. *Vergentis*, ait: “in terris vero temporali
 nostre iurisdictioni subiectis, bona hereticorum statuimus publi-
 165
 cari, et in aliis idem precipimus fieri per potestates et principes

143–144 ‘defensorum’] defensoris Di 145 utramque] primam et ultimam
 Vc 145 quidem] quo Vc 146 ad] quoad Ly Vg Di 146 probatur]
omitted Vc 146–147 in ... generali] *omitted* Di 147 legitur] loquitur
 Ly Vg 148 1] *omitted* Di 148 sic] *omitted* Di 148 preterea] defen-
 sores *added* Ly Vg Vc 148 defensores] Bb Fi We: *omitted* Ly Vg An Vc
 Di 149 decrevimus] decernimus We firmiter *added* Di 149 firmiter]
 firmissime Vc 150 excommunicatione] excommunicationis sententia Di
 151 notatus] nodatus Vg Bb An Fi innodatus Di 151 annum] et *added*
 Ly Vg 152 nec¹] Fb Ly: non Vg Bb An Fi Vc We Di 152 publica] du-
 plica Di 152–154 nec² ... intestabilis] *omitted* Vc 152–153 eligendos]
 eligentes Bb 153 aliquos] aliquod Vg 153 sit] Sic Vg 159 infra annum]
omitted Vc We 160 ex] *omitted* We 160 sequentibus] Fi We Di: sequa-
 cibus Ly Vg Bb An contentibus Vc 161 confiscari] *omitted* Di 161 fidei]
 fidem Ly Vg 162 veritatem] veracem Ly *omitted* Di 162 tertio] *omitted*
 Di 163 vergentis] Urgentis Ly 163 temporali] Fb Vc: episcopali Ly Vg
 Bb An Fi We Di 164 nostre] Fb Ly Vc: Vg Bb An Fi We Di

170 seculares, quos ad id exequendum, si forte negligentes extite-
rint, per censuram ecclesiasticam appellatione remota compelli
volumus et mandamus. Nec ad eos bona eorum ulterius rever-
tantur, nisi eis, ad cor revertentibus et abnegantibus hereticorum
175 consortium, misereri aliquis voluerit". Ex quibus verbis colligitur
quod, ut dicit glossa super verbo 'misereri', hereticis ad cor re-
vertentibus et satisfaciendis sive infra annum sive post annum
"de sola ergo misericordia restituantur bona". Defensoribus au-
tem non sunt infra annum bona auferenda. Ergo defensores de
180 quibus fit mentio in constitutione predicta *Excommunicamus* non
sunt heretici nec fautores heretice pravitate reputandi, sed defen-
sores hereticorum tantummodo sunt censendi. Qui, sicut habetur
Extra, *De hereticis, Sicut ait*, et cap. *Si adversus*, et Extra, *De
sententia excommunicationis, cap. Noverit*, ab hereticis distingu-

185 untur.
Secunda vero pars antecedentis rationis predictae, scilicet quod
quandoque defensores 'heretici' appellantur, probatur. Nam si-
cut allegatum est supra (24 q. 3 *Qui aliorum*), defensores erro-
rum alienorum probantur esse non solum heretici sed heresiarche,
quia in hoc quod defendunt aliorum errores sunt magistri erro-
rum. Item, quod aliqui defensores sint heretici reputandi testatur
Innocentius (Extra, *De verborum significatione, cap. Super qui-
busdam*), dicens: "tua devotio postulavit a nobis qui sint dicendi
heretici manifesti. Super quo diximus tibi respondendum, illos in

166 quos] quod Di 166 id] Fb We: illud Ly Vg Bb An Fi Di hoc Vc
166 forte] *omitted* Vc 166-167 extiterint] fuerint Di 167 per censuram]
partem secundam An Di 167 compelli] Fb Esm: artari Vc *omitted* Ly Vg
Bb An Fi We Di 169 eis] eisdem Ly Vg Vc 170 aliquis] aliquid Vg
171 dicit] ibi *added* Di 171 cor] correctionem Di 172 sive² ... annum²]
omitted Ly Vg 173 ergo] Gl: *omitted* Ww 173 misericordia] eis *ad-
ded* Di 173 restituantur] restituuntur An Vc Di 173 bona] eorum *added*
Di 173-174 defensoribus ... ergo] *omitted* Fi 173-174 autem] aliter An
174 infra] ante We 176 fautores] hereticorum et *added* Ly 176 heretice]
hereticorum Vg 177 qui] Quia Vc Di 178 ait] *omitted* Di 178 adversus]
ait *added* Di 179 noverit] Novit Di 179-180 distinguuntur] diffinitur Ly
Vg 184 alienorum] aliorum Di 184 probantur] putantur Di 184 sed]
etiam *added* We etiam de *added* Ly Vg 184 heresiarche] hereticis Ly Vg
186 sint] sunt Di 188 a] *omitted* Vg 188 sint] sunt Ly Vg 189 quo]
omitted An Fi Vc 189 diximus] duximus An Fi Vc We 189-190 in ...
casu] Fb: *omitted* Ww

171 Gloss, s.v. misereri, col. 1675 178 col. 779 178 col. 784 178-179
col. 910 187-188 col. 923

hoc casu intelligendos esse manifestos hereticos, qui contra fidem catholicam publice predicant, aut profitentur, seu defendunt errorem”. Ex quibus verbis datur intelligi quod defensores errorum sunt inter hereticos computandi. Quod secundum quosdam intelligendum est sive facto sive verbo sive scripto defendant errores, quod secundum eos iuxta modum preexpositum continet veritatem.

Capitulum 67

Discipulus: De defensoribus hereticorum et heretice pravitatis usque ad tractatum De dogmatibus Iohannis 22-i et tractatum De gestis circa fidem altercantium orthodoxam, nolo plura inquirere. Ideo ad receptatores pertranseo, de quibus dic in primis quomodo a credentibus, fautoribus, et defensoribus distinguuntur.

Magister: Respondetur quod receptator et credens hereticis duo disparata videntur, quia licet receptator possit esse credens, tamen potest etiam contingere quod non sit credens, quia qui scienter est receptator hereticorum non est credens, quia non credit eos esse catholicos quos reputat hereticos, nec credit erroribus eorumdem. Receptator vero hereticorum videtur esse fautor eorumdem, quia qui recipit hereticos, eis quodammodo favet, cum etiam non impugnare hereticos quando quis debet eos impugnare sit eis favere. Omnis igitur receptator hereticorum est fautor eorum sed non econverso. Multi enim sunt fautores hereticorum qui tamen non sunt receptatores eorum. Receptator autem et de-

190 hereticos] *omitted* Bb 191 predicant] dicunt Ly 191 aut] *omitted* Di 192 verbis] colligitur et Ly 192–193 errorum] eorum Ly Vg 193 computandi] reputandi Vg Bb Fi Vc 194 est] Fb We: *omitted* Ww 194 sive³] vel Di 195 iuxta] secundum We 3 dogmatibus] dopmatibus Vg 4 circa] *omitted* Fi 4 nolo] volo Di 4 inquirere] et *added* Vc 5 ad] *omitted* Fi 5 pertranseo] transeo Ly Vg Vc 5 quibus] hoc Di verbis *added* Ly 5 primis] primo modo Di 5 quomodo] receptatores *added* We 7 receptator] hereticorum *added* We 7 hereticis] *omitted* We 8 duo] *omitted* Di 8 disparata] disperata We 9–10 qui ... quia] *omitted* Di 10 est²] *omitted* Fi 10 non²] nec We 11 esse] hereticos *added* Bb 12–13 receptator ... eorumdem] *omitted* Bb 12 vero] tamen Vc *omitted* Di 13 recipit] recepit An Fi receptat We 13 eis] eos Di 13 cum] nam Di 14 etiam] *omitted* Di 14 hereticos] *omitted* An 14–15 eos impugnare] *omitted* Vc 15 fautor] fautorum Vg 17 qui tamen] *omitted* Bb 17 tamen] *omitted* Vc 17 autem] Ly Vg: etiam Bb Vc We Di *omitted* An Fi 17 et] *omitted* Di

20 fensor hereticorum sicut duo disparata videntur. Nam potest quis
esse defensor hereticorum quamvis non sit receptator eorum quia
in eius dominio non morantur. Potest etiam quis esse receptator
hereticorum quamvis non sit defensor, quia scilicet eos a nulla
impugnatione intendit defendere.

Discipulus: Qui sunt receptatores hereticorum.

25 **Magister:** Respondetur quod nomen ‘receptatorum’, secun-
dum quod in iure accipitur, sonat in malum. Et ideo isti sunt
receptatores hereticorum qui, cum possent hereticos de terra sua
aut dominio expellere, eos scienter vel ignoranter (ita tamen quod
laborant ignorantia crassa et supina) permittunt in terra sua aut
30 dominio absque custodia libere commorari. De istis loquitur glos-
sa Extra, *De hereticis, Excommunicamus* 1, super verbo ‘recep-
tatores’, dicens: “sine quibus heretici manere diu non possunt”.

Discipulus: Secundum predicta, si papa hereticus manens in
dominio alicuius regis vel principis aut alicuius alterius, tanta ful-
ciretur potentia quod dominus temporalis non posset eum expelle-
35 re, nec quomodolibet detinere, talis dominus non esset censendus
receptator hereticorum.

Magister: Hic respondetur quod talem dominum temporalem
impotentia excusaret.

40 **Discipulus:** Potestne aliquid aliud excusare dominum tempo-
ralem, si non expellit papam hereticum vel eius sequaces de suo
dominio vel de terra sibi subiecta.

Magister: Respondetur quod timor probabilis turbationis fi-
delium absque fructu spirituali potest excusare dominum tempo-

18 sicut duo] *omitted* Ly Vg 18 sicut] sit Di 18 disparata] esse *ad-*
ded Ly Vg We 19 hereticorum] eorum Ly 19 eorum] hereticorum Di
20 morantur] moratur Vc 24 ‘receptatorum’] hereticorum *added* Bb We
26 possent] possunt Di 27 aut] et Ly Vg 28 aut] in *added* Di 29 dominio]
suo *added* Di 29 libere] bona Vc licentie Di 29 commorari] Et *ad-*
ded Di 29 istis] igitur *added* An 33 aut] *omitted* An 33 alicuius²]
cuiuscunque We 33–34 fulciretur] fulciratur An Fi fieret vel cerneretur Di
Es 34 posset] potest Vg Di 36 hereticorum] *omitted* Vc We 37 hic]
Hoc We *omitted* Vc Di 37 respondetur] conceditur We 37 quod] quia
Vg An We 38 excusaret] excommunicaret An Fi 40 eius] *omitted* We
40 sequaces] pape heretici *added* We 41 vel de] Vc: et We in Ly Vg Bb
An Fi Di 41 terra] terram Vg terram non Ly Vgb 41 subiecta] subiectam
Ly Vg 42–43 probabilis ... dominum] *omitted* Fi

ralem.

Discipulus: Nunquid tenetur dominus temporalis expellere papam hereticum de suo dominio, si tantam habet potentiam temporalem, et non timet probabiliter turbationem fidelium absque fructu spirituali, quamvis dominus temporalis non fuerit per prelatos ecclesie requisitus. 45

Magister: De hoc tractatum est supra, libro sexto cap. 99 et ultimo, ubi ostensum est quod, deficiente ecclesiastica potestate, sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, laici debent hereticos cohercere. 50

Discipulus: Quid faciet dominus temporalis si scit papam hereticum manere in suo dominio, et non potest eum artare. 55

Magister: Requiret auxilium aliorum catholicorum. Si autem alii nolunt auxiliari ei, excusatus est.

Discipulus: Quid faciet populus ubi moratur papa hereticus, si dominus temporalis, quamvis possit, nolit papam hereticum cohercere. 60

Magister: Respondetur quod populus, non obstante quod dominus temporalis sit receptator pape heretici, si potest absque dispendio spirituali, debet papam cohercere, ubi sciret papam esse hereticum, puta si papa aliquid assereret contra veritatem apud omnes catholicos divulgatam, utpote si diceret Christum falsum prophetam, vel fidem christianam esse falsam vel fictam, aut quod anime reproborum in inferno minime cruciantur, vel aliquid huiusmodi, quod apud omnes catholicos tanquam catholicum divulgatum existit, nec esset necesse quod populus in hoc casu consulere sapientes, nisi forte ad sciendum quomodo deberet procedere contra papam hereticum. Non enim populus propter persuasiones, 65 70

46 habet] habeat Di 47 fidelium] infidelium Di 48 spirituali] spiritualis Ly principali Vc 48 temporalis] omitted Ly Vg Vc 50 supra] omitted Ly 50 et] ut Di 52 sive² ... malitiam] omitted Gs Di 53 negligentiam] vel etiam malitiam added Di 54–55 hereticum] omitted Bb 56 aliorum] omitted Ly Vg Vc 57 nolunt] volunt Fi 57 ei] omitted Vc 59 possit] omitted Bb Di 63 papam¹] hereticum added Vc We Di 63–64 esse] omitted Ly Di 64 si] Bb We Di: ubi sciret si Ly Vg ubi sciret Vc quod An Fi 64 contra] catholicam added Di 65 utpote] puta Ly We Di omitted Vc 65 christum] fuisse added Di 66 vel¹] et Di 66 christianam] Christi Di 66 vel²] et We Di 66 fictam aut] omitted Vc 67 minime] non Vc 68 catholicum] omitted Di 69 esset] est Di 71 populus] papa Di 71 persuasiones] vel added Di

51 1 Dial. 6.100 66–67 An allusion to the *visio beatifica* controversy.

allegationes, vel verba quorumcunque sapientum vel insipientum deberet quoquomodo in dubium revocare an papa esset in tali casu hereticus reputandus, et tanquam hereticus evitandus ac etiam
75 puniendus. Imo quicumque sapientes, clerici vel laici, qui dicerent papam in tali casu non debere a populo reputari hereticus, essent a populo heretici iudicandi.

Discipulus: Quomodo potest populus absque auctoritate domini temporalis aliquid contra papam hereticum attemptare, cum
80 populus nullam habeat iurisdictionem omnino, sed in dominum suum omnem iurisdictionem transtulerit.

Magister: Respondetur quod quamvis populus in imperatorem vel regem iurisdictionem transtulerit, iurisdictionem tamen quam habet in favorem fidei quando papa est hereticus, et manet
85 cum eis et prelati ac dominus temporalis nolunt vel non possunt papam cohercere, a se transferre non potest, nec tali iurisdictioni renuntiare potest, quia illa iurdictio concessa est populo in favorem fidei christiane.

Discipulus: Quo iure habet populus iurisdictionem huiusmodi
90 super papam hereticum. Non iure divino, quia de hoc in iure divino nulla fit mentio. Nec etiam iure humano, quia etiam in iure humano de hoc nulla fit mentio. Nec iure naturali, quia a iure naturali nulla est iurdictio penitus, eo quod ex iure naturali nullus habet super alium potestatem. Natura enim omnes fecit
95 equales.

Magister: Respondetur quod quamvis in iure divino nulla fiat mentio vocalis de iurisdictione huiusmodi, sententialiter tamen

72 vel verba] *omitted* Fi 74 hereticus¹] *omitted* An 74 evitandus] reputandus Di 75 quicumque] Ly Vgb: quoscunque Vg Bb An Fi Vc We Di 75 clerici ... laici] Ly Vgb: clericos vel laicos Vg Bb An Fi We Vc Di 75 dicerent] deberent An We 76 debere] Ly Vg Vc We: deberi Bb An Fi Di 76 hereticus] hereticum Ly Vg Di 78 potest] posset We 82 respondetur] Ly Vg Vc We: Dicitur Di *omitted* Bb An Fi 82 populus] *omitted* Ly 84 et] *omitted* Vg 84 manet] remanet Ly 85 dominus] domini Ly Vg Vc 85 temporalis] temporales Ly Vg Vc temporale Fi 85 vel] et Di 86 papam] hereticum *added* We Di 87 potest] *omitted* Di 90 non] a *added* Di 91 etiam¹] *omitted* We Di 91–92 quia ... humano] Ly Vg Fi We Di: *omitted* Bb An Vc 91 etiam²] *omitted* Fi 92–93 de ... naturali¹] *omitted* Di 92 nec] etiam *added* Ly Vc 93 nulla ... naturali²] *omitted* Ly Vc nulla est iurdictio penitus Vg 93 nulla ... penitus] cancelled Vgb 94 omnes] homines *added* Di 95 equales] Ideo a tali iure nulla est penitus iurdictio *added* Vc 96 in] a Vc

hoc ex iure divino et naturali ac humano simul colligitur. Nam ex
iure divino concluditur quod papa factus hereticus est papatu pri- 100
vatus. Ex iure autem humano habetur quod pape heretico non est
communicandum modo predicto, quod etiam corporaliter servari
debet quando absque perniciose turbatione fidelium servari pote-
st, eo quod nulli heretico est communicandum modo predicto.
Item, ex iure humano habetur quod si papa vel dominus tempo- 105
ralis alicuius populi fiat hereticus, totus populus a iurisdictione
tam pape quam domini temporalis absolvitur, teste Gregorio nono
qui, ut habetur Extra, *De hereticis*, cap. ultimo, ait: “absolutos
se noverint a debito fidelitatis hominii et totius obsequii, quicun-
que lapsis manifeste in heresim aliquo pacto, quacunque firmitate
vallato, tenebantur astricti”. Ex iure autem naturali, non quidem 110
quod fuisset tempore nature institute, sed quod est pro tempore
nature lapse, habetur quod populus propter perfidiam alicuius qui
non est superior eo, locum aut patriam relinquere non tenetur. Ex
quibus concluditur quod si papa fiat hereticus, et dominus tempo- 115
ralis favorit eidem, populus iurisdictionem saltem aliqualem
obtinere super papam hereticum, quia ex quo papa hereticus est
iure divino papatu privatus, non est superior populo ubi moratur.
Iure autem humano populus pape heretico communicare non debet,
ergo debet papam hereticum devitare. Iure autem naturali non
tenetur propter papam hereticum patriam aut locum deserere vel 120
relinquere. Ergo potest papam hereticum, ne eidem communicet,

98 et] *omitted* Di 98 simul] *omitted* Di 99 factus] effectus Di *omitted*
An est Fi 101 modo predicto] *omitted* Bb We Di 101–103 quod ... predic-
to] *omitted* An Fi 101 quod] quia Vg 101–102 servari debet] servan-
dum est Di 102 perniciose] *omitted* Bb 102 turbatione] perturbatione Di
102 fidelium] Vc We Di: fidei Ly fidem Vg *omitted* Bb 102 servari] *omit-*
ted Vg (*added* Vgm) 103 eo ... predicto] *omitted* Di 103 communicandum] ■
communicando Bb 105 a] *omitted* Di 106 teste] *omitted* Bb 106 nono]
tertio Ly 107 ultimo] absolutos Vc 108 se] esse *added* Ly Vg Vc 108 a]
omitted Di 108 hominii] Fb We: homagii Ly Vg Bb An Fi Di 108–109 quicunque] ■
quibuscunque Bb Di 109 heresim] heresi Di 109 quacunque] quocunque
Di 110 vallato] nullato An 112 populus] nullus Di 113 locum] suum
added We 115 favorit] favorit favens vel fuerit Di favorit favens vel fave-
ret Es 115 eidem] *omitted* Bb 116 obtinet] obtineat Di 118 populus]
omitted Bb An Fi 119 ergo debet] *omitted* Fi 119 devitare] evitare Di
120 deserere] *omitted* We

107 c. 16 (*Absolutos*), cols. 789-790

de loco suo expellere vel eum in custodia detinere.

Discipulus: Ista ratio non procedit nisi papa hereticus se ingereret communioni populi, ergo si non ingerit se communioni populi, populus nullam iurisdictionem habet super eum.

Magister: Dicitur quod sufficit quod per rationem predictam probaretur populum in aliquo casu iurisdictionem aliquam (extendendo nomen iurisdictionis ad quamcunque potestatem expellendi vel etiam aliquem detinendi) super papam hereticum obtinere, quia dicitur quod ex tali iurisdictione populi super papam hereticum multiplicem contingit inferre.

Discipulus: Causa brevitatis, nolo quod ex iurisdictione predicta aliqua alia inferantur, sed dic secundum predictam opinionem, si papa hereticus voluerit recedere, an populus debeat eum dimittere liberum abire, an eum tenetur in firma custodia detinere.

Magister: Respondetur quod populus tenetur eum in firma custodia detinere, cuius ratio assignatur talis. Non minus debet unaqueque persona et multitudo fidelium esse sollicita de salute spirituali proximorum quam corporali, secundum quod ex verbis beati Augustini que ponuntur 23 q. 4 cap. *Ipsa pietas*, que allegata sunt supra, colligitur evidenter. Sed si esset aliquis in populo qui, vallatus complicibus, eundem populum et omnem alium catholicum corporaliter conaretur extinguere, populus non deberet liberum abire dimittere, sed ne alios populos christianos occideret,

122 suo] *omitted* Bb 122 eum] ipsum Di 122 detinere] detinetur Di
 123 nisi] nullus Di 124 se] *omitted* Di 126 dicitur] Dic Fi Responde-
 tur Di 126 quod²] *omitted* Vc 127 probaretur] probari Vc probetur We Di
 128 quamcunque potestatem] quemcunque potentem An 128–129 expellendi]■
 expellendum Ly detinendi vel expellendi Di 129 etiam] *omitted* Di 129 aliquem]■
 aliquam Di 129 detinendi] detinendum Ly 130 dicitur] dicit Ly 130–131 hereticum]■
 effectum *added* Di 131 multiplicem] multipliciter iurisdictionem Ly multi-
 tudinem Vc 131 contingit] conclusionum *added* Vc 131 inferre] inferri
 Vc 133 alia] altera Di 133 inferantur] inferatur Vgb We 134 voluerit]
 noluerit Vg Vc 134 debeat] dimittat Vc 135 dimittere] permittere Di
omitted Vc 135 liberum] libere Vc Di 135 abire] vel *added* Di 135 detinere]■
 detineri Vc 136 eum] *omitted* Vg (corrected Vgb) 138 et] vel Di 139 secundum]■
 si An 141 aliquis] *omitted* Vc Di Vg (corrected Vgb) 142 vallatus]
 nullatenus Bb 142 populum] papam Vc 143 conaretur] conarentur Di
 143 deberet] eum *added* We Di 143–144 liberum] libere Di 144 dimittere]■
omitted Di 144 christianos] proximos Vc

detinere. Ergo si papa hereticus omnes catholicos spiritualiter per
pravitatem hereticam conatur necare, populus cum quo moratur,
non solum proprio periculo sed etiam periculo aliorum fidelium
precavendo, ipsum detinere tenetur. 145

Discipulus: Nunquid si populus permittit papam hereticum
libere secum commorari, et suos dogmatizare errores, debet re- 150
ceptator hereticorum censi, si potest papam hereticum detinere.

Magister: Respondetur quod sic. Quia ex quo spectat ad po-
pulum detinere papam hereticum quando dominus temporalis et
prelati circa cohercionem pape heretici sunt dampnabiliter negli-
gentes, si populus eum non detinet debet receptator pape heretici 155
reputari.

Discipulus: Nunquid quilibet de populo tali debet dici recep-
tator pape heretici.

Magister: Respondetur quod omnes qui dampnabiliter negli-
gunt papam hereticum detinere, vel qui tali negligentie consen- 160
tiunt, sunt receptatores pape heretici. Si vero sunt aliqui in populo
qui ad detentionem pape heretici alios exhortantur quantum licet
eis pro gradu suo, paratique essent una cum aliis papam hereti-
cum detinere, aut talem exhortationem metu mortis vel gravium
tormentorum omittunt, dolentes quod papa hereticus minime de- 165
tinetur, non sunt inter receptatores pape heretice computandi.

Discipulus: Nunquid tales qui parati essent papam hereticum
detinere tenentur recedere, ne communicent pape heretico.

Magister: Respondetur quod si tales remanere in populo mi-
nime possunt nisi communicent pape heretico propter potentiam 170
pape heretici et suorum, communicare possunt corporaliter pape
heretico, scilicet loquendo, comedendo, bibendo, et corporaliter
insimul conversando, nec ad vitandam talem communionem cum
notabili dampno suo tenentur recedere. Sed antequam communi-
cent pape heretico aliter quam corporaliter tantum, puta in officio 175

147 etiam] in We 149 permittit] permittat Ly Vg 149 hereticum] *omit-
ted* Vc 150 libere] licite Ly liberum An 157 quilibet] *omitted* Vg (cor-
rected Vgm) 157 tali] *omitted* Di 157 dici] quod sit *added* Ly Vgb
160 hereticum] *omitted* Ly 161–162 si ... heretici] Bb Fi We Di: nisi Vc
Qui autem Ly Vgb *omitted* An Vg 161 sunt²] sint Di 162 alios] aliquos
Di 162 exhortantur] exhortentur Vc 163–164 hereticum] *omitted* Ly Vg
165 omittunt] obmittant Di 168 tenentur] teneantur We 171 suorum]
sequacium *added* Di 171 pape²] cum papa We 172 loquendo] *omitted*
Di 173 ad vitandam] admittendo Di 173 vitandam] vitandum Ly

divino, vel in hiis que ad papatus spectant officium, maxime quantum ad ea que ordinis sunt, aut facto vel verbo protestando eum esse papam, debent de loco illo recedere, quia taliter communicare pape heretico nullus potest absque peccato mortali. Quilibet
180 autem ante debet omnia mala tolerare quam peccare mortaliter.

Discipulus: Prima pars istius sententie decretali Innocentie 3ii, que ponitur Extra, *De his que vi metusve causa fiunt*, cap. *Sacris*, repugnare videtur. Ait enim: “distinguimus autem utrum is, qui
185 communicat excommunicatis invitus, sit per coactionem astrictus aut per metum inductus. In primo siquidem casu talem non credimus excommunicatione teneri, cum magis pati, quam agere convincatur. In secundo vero licet metus attenuet culpam, quia tamen non eam prorsus excludit, cum pro nullo metu debeat quis mortale peccatum incurrere, talem excommunicationis labe credimus inquinari”. Ex quibus verbis colligitur, ut videtur, quod
190 nullus metus etiam mortis excusat corporaliter communicantem excommunicato a peccato mortali. Cum ergo papa hereticus sit excommunicatus quia incidit in canonem sententie promulgate, ut notat glossa 24 q. 1 cap. *Achatius* sicut allegatum est supra,
195 quicumque communicat pape heretico, etiam corporaliter tantummodo, excommunicationis sententia inquinatur.

176–177 quantum] *omitted* Di 177 aut] ac An 177 protestando] profitendo Ly Vgm pretendendo Vc 178 quia] et Di 179 mortali] et *added* Di 180 autem] *omitted* Di 180 debet] deberet Di 180 tolerare] pati Di 181 decretali] Vc Di: decretalis Ly Vg Bb An Fi We 182 metusve] metus vel Bb An Fi 183 enim] *omitted* Vg (corrected Vgb) 183 autem] Fb We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Vc Di 183 is] Fb Vc: autem is Bb aliquis Ly Vg An Fi Di hiis We 184–185 astrictus] abstractus We 185 siquidem] Fb: *omitted* Ww 186 credimus] talem *added* Bb An Fi We Di 186 excommunicatione] Fb: excommunicationem Ww 186 teneri] Fb Vc We: incurrere Ly Vgb tenere Vg Bb An Fi Di 186 cum] *omitted* Vg (corrected Vgb) 187 in secundo] Insecuti Bb casu *added* Di 187 vero] Fb: *omitted* Ww 187 attenuet] attenuat Di 188 tamen] cum Ly Bb An quidam canones *added* Ly Vg Bb Vc Di quidem canones *added* An Fi We 188 eam] eum Ly 188 excludit] Fb: excludunt Ww 188 debeat] debet Ly Di 189 talem] Fb: *omitted* Ww 189 labe] labem Di 190 inquinari] incurrere Di 192–193 sit ... quia] We: qui Ly Vg Bb An Fi Vc Di 193 sententie promulgate] late sententie Di 194 achatius] Kn: Sit excommunicatus Ly Vgm 2 An 1 Di *omitted* Vg Bb Fi Vc We 195–196 tantummodo] tantum Vc Di

Magister: Ad hoc respondetur quod Innocentius 3us in decretali predicta de excommunicatione corporali nullam facit penitus mentionem, et ideo pro morte vitanda licitum est cuicumque excommunicato communicare corporaliter. Nec potest ecclesia de plenitudine potestatis artare quemcunque contra suam voluntatem in tali casu excommunicatum vitare. Et ideo Innocentius loquitur de communione non corporali sed de aliqua alia, puta in crimine vel alio modo, que absque constitutione humana noscitur interdicta.

Discipulus: Circa dictam responsionem due difficultates michi occurrunt. Prima est, quia videtur quod ecclesia, que etiam summum pontificem comprehendit, penes quam plenitudo residet potestatis, potest precipere cuilibet catholico ut nullo metu mortis vel perditionis rerum excommunicato communicet. Aliter enim plenitudinem potestatis nequaquam haberet. Si autem ecclesia potest hoc precipere, alius obedire tenetur. Secunda est, quia si ecclesia non potest aliquem obligare sub pena excommunicationis ut nec etiam metu mortis corporaliter communicet excommunicato, videtur etiam per eandem rationem quod per eandem penam non potest obligare fideles ne aliter quam corporaliter excommunicato communicent.

Magister: Ad primam respondetur quod ecclesia non potest aliquem obligare sub pena excommunicationis ut nullo metu mortis vel perditionis rerum communicet excommunicato, cuius ratio assignatur talis. Ad illa que supererogationis sunt vel ex-

197–198 decretali predicta] predicto capitulo Di 198 de] *omitted* Di 198 excommunicatione] communicatione Fi communionem We Di 198 facit] Ly Bb Vc We: fiat Vg An Fi Di 199 licitum est] licet Di 202 loquitur] corporaliter Di 203 de²] *omitted* We 204 vel] in *added* Di 204 modo] loco Di 204 que] qui We quem Di 206 difficultates] diffinitiones An 207 quia] Vg Bb Di: quod Ly An Fi Vc We 208 comprehendit] et *added* Ly Vg Vc etiam *added* Di 208 penes] penas We 208 quam] Ly Vc Di: quem Vg Bb An Fi We 208 plenitudo] plectendo We 209 cuilibet] *omitted* Fi 209 nullo metu] nullus metus Di 210 rerum] *omitted* Di 211 haberet] *added* gap Vg secunda est *added* An Fi 212 alius] is cui precipitur Ly Vgb 212 secunda] difficultas *added* Di 214 ut] ne Ly Vgb etiam *added* Bb Fi 214 nec] etiam Ly Vgb 214 etiam] Vc We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Di 214–215 excommunicato] excommunicatis Vc 215 etiam] *omitted* Bb Di 215 quod] quia Di 216 penam] potentiam Di 217 communicent] communicet An 219 aliquem] aliquum Di 219 ut nullo] ne Ly Vgb Vc 219–220 nullo ... mortis] *omitted* Di 219 nullo] nec Bb We 220 vel] nec Di 220 communicet] cum *added* Ly Vg Vc

cessive gravia dinoscuntur, ad que quis nec iure divino nec iure
 naturali nec spontanea voluntate noscitur obligari, non potest ec-
 225 clesia de plenitudine potestatis fideles artare. Hec enim est causa
 quare ecclesia non potest christianos ad votum continentie vel
 virginitatis artare, quia, ut lex sacra dicit: “castitas que suaderi
 potest, imperari non potest”. Similiter ecclesia non potest cogere
 230 christianos religionem mendicantium vel monachorum intrare,
 quia hoc supererogationis est, et causa quare ad ea que supe-
 rerogationis sunt non potest ecclesia christianos compellere, est
 quia talia excessive sunt gravia, ad que christiani lege divina vel
 iure naturali minime obligantur. Quare ad ea prelati christianos
 obligare non debent, ne sint de numero illorum de quibus dicit
 235 Christus Matthei 23: “alligant autem onera gravia et importabi-
 lia et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt
 ea movere”. Ad ea igitur que sunt excessive difficilia et gravia
 non potest ecclesia regulariter obligare fideles, licet ex causa et
 pro culpa ad talia possit aliquos obligare, quemadmodum aliqui-
 240 bus pro culpa precedenti matrimonium interdicit, et aliquos in
 monasteria etiam invitos statuit retrudendos. Cum igitur mortem
 suscipere et res suas amittere et gravia tormenta subire, et ta-
 lia consimilia, sint inter excessive gravia computanda, ecclesia
 per nullam constitutionem potest regulariter christianos in aliquo
 casu, in quo ad huiusmodi nec per legem divinam nec per le-
 245 gem nature nec per voluntatem spontaneam obligantur, astringe-
 re. Ad non communicandum autem corporaliter excommunicato,

222 ad] et Di 224 est] *omitted* Vg (corrected Vgb) 225 ecclesia] *omit-*
ted Bb 226 castitas] virginitas Ly Vgb 226 que] Fb: *omitted* Ww
 227 imperari] vero *added* Di 227 potest²] *omitted* Vc 227–228 cogere]
 urgere Di 228 vel] ut Ly 228 monachorum] Minorum Ly Vg 229 ea]
 eam An Di 232 iure] *omitted* Di 233 obligare] obligari An *omitted*
 Fi 233 debent] possunt Di 234 23] Bb Vc We: 13 Ly Vg An Fi Di
 234 alligant] alligat Vc 234 autem] Vulg: enim Ww 234 et] *omitted*
 Vg (corrected Vgb) 235 imponunt] ea *added* Vc 236 difficilia et] *omit-*
ted Di 238 aliquos] alios We 239 et] *omitted* Bb 239 aliquos] alios
 We Di etiam *added* Di 240 monasteria] monasterium Di 240 etiam]
omitted Di 240 invitos] iniustos Bb invitium Di 240 retrudendos] in-
 tendendos Di 241–242 talia] *omitted* We Di 242 consimilia] Ly Bb Vc
 We: consilia Vg An Fi Di 242 sint] sunt Di 242 computanda] deputan-
 da Bb 244 nec¹] *omitted* Di 245 obligantur] obligatur Vg obligentur Di
 246 communicandum] quidem An Fi 246 autem] vero Vc *omitted* Ly Vg
 Di vero

226 32 q. 1 cap. 13 (*Virginitas*) col. 1119 234 Matthew 23:4

christiani nullo predictorum modorum tenentur vel artantur, quia
 si ad hoc aliquo predictorum modorum essent astricti, etiam de
 dispensatione pape non possent aliqui communicare excommu- 250
 nicatis, quod constat esse falsum. Ergo ecclesia regulariter per
 aliquam constitutionem generalem sub pena excommunicationis
 non potest quemlibet obligare ut nec metu mortis vel amissionis
 rerum corporaliter communicet excommunicatis.

Cum vero dicis quod ecclesia non haberet tunc plenitudinem
 potestatis, respondent quidam quod summe necessarium esset hi- 255
 is diebus, quod per sapientes iuramentis et horribilibus commi-
 nationibus per reges ad veritatem dicendam artatos, declararetur
 que spectant ad plenitudinem potestatis quam ecclesia noscitur
 obtinere. Dicunt enim quod aliqui literati, ut beneficia ecclesia- 260
 stica consequantur, ita ampliant plenitudinem potestatis ecclesie,
 quod omnem iurisdictionem laicalem, imo omne dominium et
 proprietatem laicorum in quibuscunque rebus temporalibus mani-
 feste evacuant. Quod tamen scripture divine aperte repugnat, cum
 etiam infideles secundum scripturam sacram rerum temporalium 265
 habeant dominium et proprietatem, nec tempore apostolorum li-
 cuit ecclesie dominos infideles rebus temporalibus spoliare.

Discipulus: Quomodo evacuant aliqui omnem proprietatem et
 dominium laicorum.

Magister: Respondetur quod sunt quidam dicentes quod omne

247 christiani] autem *added* Ly Vgb 247 nullo ... vel] neque per le-
 gem divinam neque per legem nature neque per spontaneam voluntatem We
 247 modorum] ad hoc *added* Ly Vgb 248 ad] *omitted* We 248 etiam]
 si *added* Di 250 ecclesia] christianos *added* We 251 generalem] *omitted*
 Ly Vg Vc Di 252 potest] Ly Vg Vc We: videtur posse Di *omitted* Bb An
 Fi 252 quemlibet] Vc: quomodolibet Ly Vg Bb An Fi We Di 252 ut nec]
 ne Vc 252 ut] *omitted* Vg (corrected Vgb) 253 corporaliter] *omitted* Di
 254 dicis] dicit Ly 256 sapientes] pro *added* Di 256–257 comminationibus] ■
omitted Vg (corrected Vgm) 257 per reges] *omitted* Vg (corrected Vgm)
 et principes *added* Ly Vgb 257 ad ... artatos] *omitted* Vg (corrected Vgm)
 257 declararetur] Ly Vg Bb Vc: declararentur We docturetur Di declarare
 An Fi declaretur Ox Es 258 que spectant] quid spectat Di 258 spectant]
 expectant We 258 noscitur] dinoscitur Di 259 ut] Ly Vgb We: qui Vc
omitted Vg Bb An Fi Di 260 consequantur] Ly Vg We: consequuntur Bb An
 Fi Vc consequuntur et Di 260 ecclesie] ecclesiastice Ly Vg An Fi 261 et]
omitted Vg (corrected Vgb) 262 laicorum] *omitted* Di 262 quibuscunque]
 aliquibus Di 262 rebus] quibuscunque *added* Di 263 aperte] *omitted* An
 264 etiam] *omitted* Di 265 nec] ne Di 266 spoliare] expoliare Vc

270 illud spectat ad plenitudinem potestatis ecclesie quod non obviat
legi divini neque legi nature, et in omnibus casibus omnes christi-
275 obedire. Quare summus pontifex potest ad libitum de temporali-
bus laicorum disponere, et per consequens non sunt censendi ad
laicorum proprietatem et dominium pertinere.

Discipulus: De hac materia te exquisite interrogabo in tractatu
De dogmatibus Iohannis 22i, quare nunc tantummodo dic cur,
280 non obstante plenitudine potestatis ecclesie, ecclesia non potest
obligare christianos ut etiam pro morte vitanda non communicent
corporaliter excommunicatis.

Magister: Respondetur breviter a nonnullis quod hoc ad ple-
nitudinem potestatis ecclesie minime spectat, quia sicut plenitudo
285 potestatis ecclesie ad res laicorum, ut libere faciat de eis quicquid
sibi placuerit, minime se extendit, ita etiam plenitudo potestatis
ecclesie ad illa que supererogationis et gravia sunt nullatenus se
extendit, ut, scilicet, illa valeat imperare, licet suadere possit.

Discipulus: Hoc quod plenitudo potestatis ecclesie ad gravia
290 se minime extendit Capitulum Karoli quod ponitur dis. 19 cap.
In memoriam adversari videtur. Ibi enim sic legitur: “licet vix
ferendum ab illa sancta sede imponatur iugum, tamen feramus et
pia devotione toleremus”. Quibus verbis manifeste asseritur quod
295 ad gravia potestas summi pontificis se extendit, cum ‘vix ferenda’
sint inter gravia computanda.

270 ecclesie] ecclesiastice Bb An 271 neque] Ly Vg Vc: vel Bb An Fi We
Di 271 nature] naturali Ly 271 casibus] talibus We 272 tenentur] tene-
tur An 273 neque²] vel We 274 repugnet] repugnat Ly Vg 278 te] *omit-*
ted Di 280 ecclesie] ecclesiastice Bb An 283 hoc] *omitted* Di 284 ecclesie]
Bb Vc We Di: ecclesiastice Ly Vg An Fi 284–285 minime ... ecclesie]
omitted An 284 spectat] illud *added* Di 284 sicut] sic Vc 285 ut] nec
Vg (ut Vgb) ne Vc 285 faciat] faciant Ly Vc 287 ecclesie] Bb Vc We Di:
ecclesiastice Ly Vg An Fi 287 supererogationis] erogationis Vg (superero-
gationis Vgb) supererogatoria Di 287 nullatenus] minime Vc 288 valeat]
Ly Vg Fi Vc Di: valeant Bb An We 288 suadere] persuadere Ly Vg Vc
Di 289 ecclesie] Bb We Di: ecclesiastice Ly Vg An Fi Vc 290 ponitur]
in decretis *added* We 293 pia] pro Ly Vg 293 manifeste] *omitted* Vc
293 asseritur] asserit Di 294 extendit] extenderit Di 295 sint] Bb An
Vc We: sunt Ly Vg Fi Di

Magister: Respondetur quod Karolus loquitur de hiis que spectant ad officium summi pontificis. De aliis autem nequaquam intelligit. Unde si papa preciperet regi vel comiti quod daret nepoti suo aliquam civitatem vel castrum, imo duos florenos, sibi nullatenus obedire esset astrictus. Multo fortius si tale quid preciperet pauperi, non teneretur sibi parere. 300

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad secundam difficultatem quam tetigi supra.

Magister: Ad illam respondetur per predicta, quia ubi aliquid a lege divina vel iure naturali noscitur esse prohibitum, ibi potest ecclesia gravissimam penam transgredientibus infligere, et ad servandum preceptum legis divine et legis nature catholicos obligare. Ubi autem non est nisi preceptum humanum, nisi ex causa rationabili non voluntaria, non potest ad servandum idem preceptum catholicos sub gravi artare pena quin saltem pro morte vitanda posset quis tale preceptum pretergredi. In tali enim casu epyeykes interpretatur legem humanam non esse servandam in illo intellectu quem verba prima facie sonare videntur. Sic, sicut allegatum est supra, Bonifatius martyr iuramentuum suum quod prestitit de non communicando hereticis interpretatus fuit, quam interpretationem Zacharias summus pontifex approbavit. Cum igitur communicare corporaliter excommunicatis non est prohibitum a lege divina neque a lege nature, per nullum preceptum humanum possunt regulariter christiani constringi quin pro morte vitanda possint communicare excommunicatis, licet ex 305 310 315 320

299 vel] aliquod *added* Di 299 florenos] flore An 300 astrictus] Ergo *added* Di 302–303 difficultatem] diffinitionem An We 303 quam] ego *added* Ly Vg 303 supra] ante Ly 304 quia] quod Ly Vg 304 aliquid] quid Vc 305 iure] a lege Vc *omitted* Di 306–307 gravissimam ... servandum] *omitted* Fi 306 transgredientibus] transgressoribus Vc 307 et legis] vel Di 308 nisi²] nec Fi non Di 309 rationabili] et *added* Vc 310 artare] artari Vc 311 posset] Ly Vg Vc We: possit Bb An Fi potest Di 312 epyeykes] Bb Vg: epieikeia Ly epeikes An Fi ephileykes Vc epieykos We epyeyles Di 312 interpretatur] interpre Vg 312–313 servandam] et *added* Vc 313 intellectu] casu seu sensu Di 313 verba] Ly Vg Bb Fi Vc Di: verbo An verbi We 315 prestitit] prescipit Bb 315 de] *omitted* Di 316 quam] quas Di 318 est] sit Vc We Di 319 constringi] astringi Di 319 quin] saltem Vc 320 licet] sed Ly Vg 320 ex] pro Ly Vg Vc

312 Cf. Aristotle, *Nichomachean Ethics* V.10 314 1 Dial. 7.58

causa et pro culpa aliqui, et pro aliquo tempore omnes, possint
 astringi ne cum aliquo excommunicato communicent etiam pro
 morte vitanda. Unde et tale quid posset accidere circa papam
 hereticum, quod omnes christiani possent astringi ne communi-
 325 carent eidem etiam pro morte vitanda, sed hoc non est regulare de
 omnibus christianis omni tempore respectu omnium excommuni-
 catorum. Sed communicare excommunicato aliter quam corpora-
 liter, puta in crimine, vel in hiis que ad ecclesiasticum officium
 pertinent, quo excommunicatus fungi non potest, est prohibitum a
 330 lege divina. Ideo ibi potest ecclesia addicere penam excommuni-
 cationis, ut nullus christianus taliter communicet excommunicato
 etiam pro morte vitanda.

Capitulum 68

Discipulus: Aliqua que in precedenti capitulo recitasti aliqui-
 bus forsitan videbuntur obscura, que in tractatu De gestis circa
 fidem altercantium orthodoxam te faciam explicare. Ideo, illis
 5 omissis, dic qua pena receptatores pape heretici et sequacium
 eius sunt plectendi.

Magister: Circa hoc possunt esse opiniones contrarie. Una,
 quod pena hereticorum sunt plectendi quia heretici sunt censen-
 di. Hec videtur esse opinio glosse Extra, *De hereticis*, cap. *Ex-*
 10 *communicamus* 1 § *Credentes*, que super verbo ‘receptatores’ ait:
 “sine quibus heretici manere diu non possunt, arg. ff. *De offic. pre-*
sid. lege *Congruit*, ff. *De receptoribus* lib. 1. Unde merito isti
 sunt puniendi: imo gravius delinquent, qui aliorum errores defen-
 dunt, et acrius puniri debent, 24 q. 3 c. *Qui aliorum*. Et ideo simili

321 pro¹] *omitted* Di 321 et²] *omitted* Di 321 tempore] vel etiam *added*
 Di 321 possint] possunt Ly possent Di 322 ne] *omitted* Bb 322 etiam]
 et Vg 323 et] etiam Ly An Fi 323 posset] potest Di 326 christianis] et
 de *added* Di 327 sed] Licet Di 328 puta] ut *added* We 329 pertinent]
 expectant We 330 addicere] Bb Vc We: adiicere Ly Vgb addiscere Vg
 An Fi adducere Di 331 ut] nec Di 2 precedenti] presenti Ly pnti Vg
 2 capitulo] *omitted* Ly Vg 3 forsitan] forsan Ly Vg Vc Di 8–9 censendi]
 Et *added* Di 9 videtur] *omitted* Vg (corrected Vgb) 10 ait] dicit Di
 11 sine] In We 11–12 presid] in *added* Di 12 lege] Gl Di: *omitted* Ly
 Vg Bb An Fi Vc We 12 congruit] et *added* Ww 12 receptoribus] in
added Di 12 unde] *omitted* Di 13 delinquent] sicut *added* Vc 13 qui]
 quia Ly Vg Di 13 aliorum] aliorum An Fi Vc 13 errores] Gl: errorem
 Ww 14 et¹ ... debent] *omitted* Ww

pena cum hereticis puniuntur, 11. q. 3 c. *Qui consentit*". Ex quibus verbis datur intelligi quod receptatores hereticorum gravius delinquunt quam heretici et simili pena puniendi sunt. 15

Alia est opinio quod illi qui solummodo sunt receptatores hereticorum et non approbant errores eorum, licet timore vel cupiditate tracti aut ex aliqua causa mala eos nolunt de terra sua fugare nec etiam detinere, non sunt heretici reputandi, nec sunt quoad omnia pena hereticorum plectendi, quia legitime sanctiones inter hereticos et receptatores hereticorum expresse distinguunt, et taxantes penam receptatorum hereticorum moderatiorem penam infligunt, sicut patet Extra, *De hereticis, Excommunicamus* 1, § *Credientes*. Hoc etiam ex eodem capitulo § *Moveantur* colligitur evidenter, ubi sic legitur: "si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab ecclesia, suam terram purgare neglexerit ab heretica feditate, per metropolitanum et ceteros conprovinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur, et, si satisfacere contempserit infra annum significetur hoc summo pontifici, ut ex tunc ipse vasallos ab eius fidelitate denunciaret absolutos, et terram exponat catholicis occupandam, qui eam, exterminatis hereticis, absque ulla contradictione possideant". Ex quibus verbis datur intelligi quod dominus temporalis, licet sit receptator hereticorum, utpote quia quamvis requisitus et monitus ab ecclesia terram suam non purgat ab heretica pravitate, non est statim ab omni pena hereti-

17 et] garbled Di 18 qui] omitted Bb 18 solummodo] solum Ly Vg omitted Vc 20 aut] ac We 20 eos] omitted Fi 20 nolunt] nolint Bb We 21 non] omitted An 21 sunt²] etiam Ly Vg 22 quia] per added Bb 22 legitime] multi Ly Vgb 22 sanctiones] Vc We: scientes Ly Vg Bb An Fi Di 23 hereticorum] et added Fi 24 penam¹] hereticorum added Vc 25 1] Di: omitted Ly Vg Bb An Fi Vc We 26 etiam] autem Ly Vg Vc 26 capitulo] in added Di 27 sic] omitted Ly 28 neglexerit] Fb We: omitted Ly Vg Bb An Fi Vc Di 29 feditate] pravitate Di 29 per] propter Vc 30 vinculo] Fb We: periculo Ly Vg Bb An Fi Vc sententia Di 30 satisfacere] tatis facere Vc 30–31 contempserit] contempserint Vg 31 hoc] omitted Vc 32 ab] omitted Di 32 fidelitate] infidelitate An 32 denunciaret] esse added Di 32 exponat] exponet Ly Vg 33 eam] etiam Di 33 exterminatis] Fb Ly Vgm Fi: extractis Bb We Di ex tunc Vg (cancelled) An Vc 33 hereticis] omitted Vc 34 ulla] nulla Di 34 possideant] etc. added Vc 34 verbis] omitted Ly 35 utpote] puta Di 36 ab ecclesia] omitted Di 37 ab²] An: per eam Ly Vg Vc omitted Bb Fi We Di 37 omni] omnium Ly omitted Fi

40 corum plectendus, quia bona sua sunt statim minime publicanda,
nec terra sua est ab aliis catholicis occupanda, quam tamen pe-
nam heretici ipso facto incurrunt, quia hereticus etiam occultus
de iure nichil possidet (dis. 8 *Quo iure*).

Discipulus: Ista secunda opinio magis videtur michi consona
statutis sanctorum patrum, ideo quomodo ad glossam que videtur
esse in contrarium respondetur declara.

45 **Magister:** Dupliciter respondetur. Uno modo, quod glossa non
est autentica, et aperte veritati repugnat, ideo est neganda. Nec
videtur inconueniens negare glossas decretorum, cum etiam ipse
textus decretorum aperte negetur eo quod in textu assertiones er-
ronee inserantur. Sicut patet 23 q. 4 § *Sed obiicitur*, ubi narrat
50 Gratianus, quod tempore Achab missi fuerunt duo quinquagenarii
ad Helyam qui dicerent: “homo Dei, rex Israel vocat te”. Quod ta-
men est heresis explicite condempnata, quia contraria veritas est
explicite approbata, videlicet, quod hoc accidit tempore Ochozie,
mortuo rege Achab, quia in scriptura divina invenitur expresse,
55 et ipse Gratianus, si dicto illo pertinaciter adhesisset, fuisset he-
reticus manifestus. Si ideo non fuit hereticus, hoc accidit quia
ex sola ignorantia absque omni pertinacia dixit predictam here-
sim opinando, quod sibi ex hoc contingit quod memoriam libri
Regum tunc actualiter non habebat. Unde super verbo ‘Achab’
60 dicit glossa: “confundit historiam, non enim Achab misit illos

38 bona] pena Di 38 sua] non *added* Ly Vg 38 minime] *omitted* Ly Vg
39 est] statim *added* Di 39 aliis] his Ly 39 catholicis] statim *added* Ly
Vgm 39 tamen] *omitted* Ly Vg Di 40 quia] papa *added* Ly Vg Vc Di
42 michi] *omitted* Di 43 patrum] et *added* Di 44 declara] et *added* We
46 autentica] auctentia Vc 47 videtur] esse *added* Di 47 ipse] iste Ly
Vg et Di 48 aperte] accipere An 49 inserantur] asserantur Di 49 23]
22 Fi 49 4] 10 Fi 49 §] Vc We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Di 49 sed]
Si Vc 51 dicerent] dixerunt Di ei *added* We 53 explicite] *omitted* We
53 videlicet] quia Ly Vgb respondet Vg scilicet Di *omitted* Vc 53 quod]
quoniam Vc 53 hoc] *omitted* Di 54 rege] *omitted* Vc 54 quia] *omitted*
Ly gap Vg 54 in] tunc Vc 54 invenitur] mentitur Vc 55 si ... illo]
omitted Di 55 illo] illi Ly Vgb 56 si ... hereticus] *omitted* Ly Vg Vc
56 hoc accidit] Kn: *omitted* Ww 56 quia] *omitted* Di autem *added* Ly Vgb
tamen *added* Vc 58 quod²] quia Ly 58 memoriam] memoria Di ystorie
added We 59 regum] 4i *added* Vc 59 tunc] *omitted* Di 60–62 dicit ...
achab] *omitted* Bb 60 confundit] confudit Ly 60 misit] *omitted* Di

41 cols. 12-13. Cf. Gloss, s.v. nam iure divino, col. 22 49 Gratian, *dictum*
post c. 29, col. 913. 50 Cf. 2 Kings 1:9 ss. 59 col. 1316

quinguagenarios sed rex Ochozias, nec etiam illud contingit tempore Achab, sed illud contingit sub Ochozia". Et ita patet quod etiam glossa negat textum libri decretorum. Glossa etiam in pluribus locis reprobatur Gratianum, sicut patet 11 q. 3 § *Evidenter itaque*, et 2 q. 3 § 1, et in aliis locis pluribus. Et ideo dicunt quod multo fortius licet negare glossas que, ut dicunt, nonnunquam divine scripture repugnant. Interdum etiam canonicas sanctiones allegant inepte, quod, ut dicunt, ex hoc accidit quod glossatores in scripturis sacris et scientiis philosophicis nequaquam periti fuerunt, et ideo quamplura capitula iuris canonici ex scripturis divinis et originalibus sanctorum accepta nequaquam profunde et perfecte intelligere potuerunt.

Aliter dicitur quod glossa predicta non dicit receptatores hereticorum gravius delinquere quam hereticos et consimiliter puniendos, sed transeundo de receptatoribus hereticorum ad defensores hereticorum, dicit defensores hereticorum gravius puniendos et gravius delinquere, quod bene intellectum de defensoribus hereticorum continet veritatem.

Capitulum 69

61 nec] Fb Ly Vg Di: non Bb An Fi Vc We 61 illud] idem Di 61–62 tempore ...
contingit] *omitted* Gs 62 contingit] tempore Achab sed illud contingit *ad-*
ded Bb 63 decretorum] Et *added* We 64 reprobatur] repugnat We 64 §]
Vc We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Di 65 et¹] *omitted* Di 65 2] An Vc Ox:
12 Ly Vg Bb Fi We Di 65 3] Ox: 1 Ww 65 §] cap. Ly Vg gap Di 65 et²] Item et Di 66 multo] multos An 66 que] quia Di 66 nonnunquam] nunquam Di Vg (nonnunquam Vgb) 67 repugnant] repugnat Di 67 interdum] *omitted* Di 67 canonicas] catholicas Ly Vg 68 quod¹] quia Vc Vg (quod Vgb) *omitted* Di 69 sacris] divinis Di 69 scientiis] *omitted* Di 70–71 iuris ...
accepta] *omitted* Fi 71 et¹] *omitted* Di 71 nequaquam profunde] *omitted* Di 74 delinquere] de iure Ly Vg 74 et] aut Ly Vgb 74 consimiliter] similiter Di 75 receptatoribus] receptantibus Vg Bb An Di 75 defensores] defensores Ly Vg 76 dicit ... hereticorum²] Bb We: dicit eos Ly Vgm *omitted* Vg An Fi Vc Di 76–77 gravius ... delinquere] gravius delinquere et consimiliter puniendos We 76 et] quod *added* Ly 77 delinquere] deliquerunt Ly Vg 77 intellectum] Na Sa Ce Pa: intelligendum Ww intelligitur Es To Ba Fr est *added* Ly Vg Vc 77 defensoribus] fautoribus Di 77–78 hereticorum] *omitted* Bb et *added* Ly Vg Vc Di

64–65 Gratian, *dictum post* c. 24, col. 651. Cf. Gloss, s.v. ab ingressu, s.v. Item Gregorius, col. 932

Discipulus: Post inquisitionem distinctam licet propter amplitudinem materie brevem de credentibus, fautoribus, defensoribus, et receptatoribus hereticorum, peto ut absque probationibus magnis, causa prolixitatis vitande, dicas secundum aliquam opinionem an omnes credentes, et similiter omnes fautores, et omnes defensores, et omnes receptatores pape heretice et aliorum hereticorum sint equaliter reprehensibiles iudicandi.

Magister: Respondetur quod aliquos esse magis vel minus aut equaliter reprehensibiles iudicandos dupliciter potest intelligi, scilicet, secundum iudicium divinum, et humanum. Secundum iudicium divinum, illi sunt magis reprehensibiles iudicandi qui ex maiori contemptu Dei vel ex maiori negligentia peccant in aliquo predictorum. Hoc autem est notum soli Deo.

Discipulus: Non intendebam querere nisi qui essent reprehensibiles iudicandi secundum humanum iudicium, et hoc non simpliciter, sed quoad aliquid et quoad quid. Nolo enim intricatas et secundum aliquos fantasticas questiones in hoc opere pertractari.

Magister: Ad intentionem tuam dicunt nonnulli quod, secundum humanum iudicium, credentium hereticis et heretice pravitati gravius peccant literati quam illiterati, quia literati, ceteris paribus, possunt facilius cognoscere veritatem. Item, inter literatos gravius peccant, ceteris paribus, theologi quam alii, et inter theologos gravius peccant illi qui magis nutriti fuerunt in contraria veritate. Si enim aliquis papa vel alius dogmatizaret et asserere conaretur errores quorundam magistrorum Parisiensium a

2 distinctam] datam Di 2–3 amplitudinem] ampliacionem Ly Di 3–4 defensoribus] et] *omitted* Di 4 receptatoribus] receptatoribusque Di 4 hereticorum] et *added* Di 4–5 magnis] maximis Ly Vg Vc Di 5 secundum] *omitted* Ly 6 similiter] si *added* Ly Vg 6 et²] *omitted* Di 7 defensores ... omnes] *omitted* Bb 8 equaliter] aliquid Di 9 minus] reprehensibiles *added* Di 10 equaliter] aliquid Vg An Fi 11 et] vel We secundum *added* Vc We 12 divinum] *omitted* Fi 13 in] *omitted* An Fi 14 predictorum] Et *added* Di 14 autem] *omitted* Di 14 est] *omitted* An Fi Vc 14 notum] cognitum Vc 15 essent] magis *added* Di 16 iudicandi] *omitted* Di 16 non] *omitted* Bb 17 quid] aliquid Di 17 nolo] Non Vc Non volo Di 17 enim] *omitted* An volo *added* Vc 19 quod] *omitted* Di 20 credentium] credentes We 20–21 pravitati] pravitatis Di 22 item] *omitted* We 22–23 inter literatos] *omitted* Ly Vg autem *added* We 24 gravius peccant] *omitted* Di 24 gravius] magis An Fi 24 fuerunt] sunt Di 25 veritate] *omitted* An 25 dogmatizaret] dogmatizare We 26 parisiensium] scilicet *added* Ly Vg

26–27 Ockham, CI 28 (OP, III, 114ss.)

summis pontificibus condempnatos, qui statum mendicantium, scilicet Predicatorum et Minorum, erronee dampnaverunt, inter omnes credentes erroribus illis pape vel alterius, Predicadores et Minores gravius delinquere noscerentur. Quia quanto magis aliquis cognoscit vel habet cognoscere veritatem, tanto magis peccat si veritatem negat eandem. Cum ergo ad Predicadores et Minores specialissime spectat cognoscere veritatem status sui, magisque quam alii sint in notitia status sui nutriti, si, cupientes pape placere vel ex alia causa credent erroribus quibus status dampnatur eorum, magis quam alii, ceteris paribus, peccare noscuntur. Et si illi errores in fidem impingunt, non solummodo ordinum suorum sed etiam proditores christianitatis sunt censendi, nec unquam christianitas poterit de eis confidere tempore temptationis. Si enim ille est proditor veritatis qui non libere pronuntiat veritatem quam pronuntiare oportet (11 q. 3 *Nolite*), multo fortius ille est proditor veritatis qui credit errori quem antea reputavit errorem. In casu ergo predicto et in omni consimili Predicadores et Minores ultra omnes peccarent huiusmodi credendo erroribus. Inter ipsos autem gravius peccarent literatiores, sive essent magistri sive discipuli. Sepe enim hiis diebus discipuli superant magistros in veritatis cognitione. Nam quia acceptatores personarum ad magisterium ambitiosos exaltant, plures magistri istis temporibus rursus indigent ut doceantur que sunt elementa exordii sermonum Dei, et

27 condempnatos] condempnantes Bb 28 et] *omitted* Di 28 erronee] Ly Vg Bb Vc We: errores An Fi Di 28 dampnaverunt] Vg Vc: dampnarunt Bb An We dampnaverint Ly Fi condempnaverunt Di 29 illis] illius Di 29 alterius] alteri Ly Vg 30 gravius] *omitted* Di 31 veritatem] status sui *added* Ly 32 eandem] *omitted* Bb 33 specialissime] *omitted* Di 33 spectat] spectet An Fi Vc Di expectat We 33 magisque] magis Ly Vg Di 34 alii] ad alios magis quod quam alii Di 34 nutriti] nutriti Di 34 cupientes] cupiditatis causa Di 34 pape] heretico *added* Di 34–35 placere] *omitted* Di 35 credent] credunt Ly Vg Vc Di 36 illi] eorum *added* Di 37 in] *omitted* Di 37 impingunt] impingent Ly Vg non impugnant Di 37 solummodo] solum Di 38 etiam] *omitted* Bb 38 nec unquam] nunquam Vc 38–39 christianitas ... eis] enim de eis christianitas poterit Vc 39 eis] ipsis Di 40 ille] *omitted* Di 41 11] 2 Ly 41 nolite] Notate Ly 42 antea] a natura Di non *added* Vc 42 reputavit] reputaverit Bb 43 minores] maiores Ly 44 omnes] alios *added* Di 44–45 huiusmodi ...] peccarent] *omitted* Fi 45 peccarent] peccant Ly 45 literatiores] literati Ly Vg Vc Di 48 rursus] rursus Vc *omitted* Di

50 facti sunt quibus lacte opus sit, non solido cibo, et ideo litera-
tiores, sive sint discipuli sive magistri, gravius peccant credentes
erroribus.

Discipulus: Qui peccant gravius inter fautores pape heretici
et sequacium eius.

55 **Magister:** Respondetur quod reges et principes scienter fa-
ventes pape heretico, ratione potentie temporalis qua absque pe-
riculo temporali valent sibi resistere, gravius peccant quam alii.
Nam alii, qui non tanta vallantur potentia, absque forte aliquali
periculo pape heretico resistere non valerent, et ita timor periculi
60 attenuaret peccatum eorum. Et ex isto concluditur quod, quan-
to aliqui maiorem defensionem haberent quam alii, tanto gravius
peccarent pape heretico favendo. Si enim aliquis rex vel princeps
omnes resistentes pape heretico in dominio suo manentes defen-
deret, vel eos minime impugnaret, multo gravius delinquerent qui,
65 manentes in dominio illius regis vel principis, pape heretico ali-
quo modo faverent, quam alii commorantes in dominiis regum
et principum qui resistentes pape heretico nequaquam defende-
rent sed persequerentur, vel persequi et molestari ab aliis minime
prohiberent.

70 **Discipulus:** Mirum videtur quod reges et principes in hoc casu
gravius peccarent quam prelati, cum magis pertineat ad prelatos
obviare pape heretico quam ad reges et principes.

Magister: Respondetur quod quidam prelati inter principes,
ratione temporalis potentie, computantur, et ideo illi prelati fa-
vendo pape heretico peccarent gravissime, quia peccatum alio-
rum aliquo modo attenuaret timor periculi temporalis. Cum vero
75 dicis quod ad prelatos magis spectat obviare pape heretico quam

50 lacte] late Vg labe Di 50 sit] sint Di 50 non] *omitted* Bb 51 sive²] sint *added* Di 51 gravius] magis Di 53 qui peccant] Quis peccat Di 51–53 peccant... gravius] *omitted* Fi 54 sequacium] Bb Fi We Di: sequaces Ly Vg An Vc 56 qua] etiam *added* Vc We 56–57 periculo] periculi Bb etiam *added* Ly Vg Bb et *added* An We 57–59 valent ... periculo] *omitted* Di 58 tanta] tantam Vc 59 valerent] valent Vg videntur Ly 59 ita] ideo Di 60 et] *omitted* Ly We 60 isto] autem *added* Ly 60–61 quanto] quando Bb Fi 64 eos] *omitted* Ly 64 multo] *omitted* Bb An 64 delinquerent] delinqueret Di 64 qui] *omitted* Vc Di 65 regis] *omitted* Di 65 vel] *omitted* Bb 65 principis] si *added* Vg (cancelled Vgb) Bb An Fi Vc We Di 68 vel persequi] sed persequerentur Bb 68 ab aliis] *omitted* Bb 69 prohiberent] prohibent Vg Bb 76 temporalis] corporalis Di 77 prelatos] temporales et *added* Ly et *added* Vg et magistros *added* Vc 77 spectat] magistros Ly Vg pertinet We 77 obviare ... heretico] *omitted* Ly Vg

ad reges et principes, respondetur quod ad omnes spectat obviare pape heretico, quia, sicut notat glossa Extra, *De hereticis, Vergentis*: “quod in religionem divinam committitur, in omnium fertur iniuriam, et publicum crimen committitur, Codice, eodem titulo, lege *Manichaeos*”. Sic etiam, ut habetur dis. 1: “ius publicum est in sacris et sacerdotibus et magistratibus”, ubi dicit glossa “unde qui ledit sacerdotes, vel res sacras, ab omnibus tanquam pro publico crimine potest accusari”. Multo magis ius publicum in fide christiana consistit, et multo fortius qui ledit et impingit fidem catholicam tanquam pro publico crimine potest ab omnibus accusari, quare omnes tenentur pape heretico tanquam publicum crimen committenti resistere. Et ita ad reges et principes spectat pape heretico obviare. Et hoc similiter spectat ad prelatos qui etiam inter principes nullatenus numerantur, sed quodammodo aliter. Quia ad reges et principes spectat contra papam hereticum exercere potentiam temporalem, nisi essent aliqui qui vellent sponte ex instinctu divino subire martyrium, quemadmodum legio Thebeorum ad martyrium se sponte obtulit, licet, si voluisset, armis materialibus restitisset.

Ad prelatos autem qui non sunt principes, spectat scripturarum testimoniis et sanctis exhortationibus, secularis auxilii brachium invocando, pape heretico obviare. Porro quia reges et principes essent extra timorem periculi quamvis papam hereticum impu-

78 ad¹] *omitted* Ly Vg 78 principes] etc. *added* Ly 78 respondetur] videtur Vg 79–80 vergentis] Urgentis Ly Vg Di 80 omnium] omnem Di 81 et] in *added* Di 81 committitur] committit Ly 81 codice] Gl Di: cap. Ly Vg Bb An Fi Vc We 81 eodem] Gl Vc Di Bb: erunt Ly Vg 4 An Fi We 81 titulo] et Ly *omitted* Vg questio Di 82 lege] Gl: *omitted* Ww 82 ”] Manicheis Di 82 sic] Ly Vg Fi Di: Si Bb An Vc We 83 et¹] in *added* Ly Di 83 unde] *omitted* Ly Vg 84 ledit] legit Vg 84 sacerdotes] Gl Ly Vg Bb We Di: *omitted* An Fi Vc 84 pro] de Di 85 magis] igitur *added* Di 86 christiana] *omitted* Di 86 multo fortius] *omitted* Di 86 et²] vel We 86 impingit] impugnat Di in *added* Ly Vg Bb We Di 86–87 fidem catholicam] *omitted* Vc 88 quare] quia An Fi Di 89 committenti] committi An 89 et ita] *omitted* Ly Vg Vc 89 reges] igitur *added* Ly autem *added* Vc 90 similiter] Bb An We: etiam Ly Vg Fi Vc Di 90 spectat] expectat We 90 etiam] *omitted* Di 91 quodammodo] *omitted* Vc 93 potentiam] potestatem Di 93 sponte] *omitted* Di 95 licet] etiam *added* Di 96 restitisset] resistere potuisset Di 97 scripturarum] scripturam Di 98 testimoniis] sermonibus Ly Vg Di 98 et sanctis] *omitted* Di

79–80 Gloss, s.v. longe sit gravius, col. 1676 82 c. 11, col. 3 83 Gloss, col. 6

gnarent, multi autem prelati absque periculo temporali papam hereticum impugnare non possent, ideo reges et principes pape heretico favendo gravius peccarent quam prelati in periculo constituti. Et etiam religiosi ac predicatorum et doctores qui essent
 105 extra periculum quamvis papam hereticum impugnarent, favendo pape heretico gravius peccarent quam reges et principes, pro eo quod maiorem habent notitiam veritatis, et ad opera spiritualia , inter que impugnatio pape heretici non obtinet infimum locum, se artius obligaverunt.

110 **Discipulus:** Nunquid sufficit regibus et principibus defendere impugnantes papam hereticum.

Magister: Respondetur quod non, quia si non potenter, cum potuerint, impugnaverint papam hereticum, sed solummodo defenderint impugnantes, non erunt calidi nec frigidi sed tepidi, et
 115 ideo incipiet eos Deus evomere de ore suo. Et consimiliter esset iudicandum de regibus et principibus si aliquos sequaces viles et pauperes pape heretici acriter invaderent, et ipsum papam hereticum satagerent excusare. Tales enim nequaquam adverterent illud Deuteronomi 1: “ita parvum audietis ut magnum nec accipietis cuiusquam personam quia Dei iudicium est”. Quod non
 120 attendere, quamvis in omnibus iudiciis et potestatem habentibus sit dampnabile, tamen in regibus et principibus multo dampnabilius et ignominiosius esse dinoscitur. Acceptio enim persone pape heretici in regibus et principibus qui eius potentiam temporalem

101 multi] minus Vc 101 temporali] corporali Di 102 non] *omitted* Vc
 102 possent] possunt Ly Vg Vc Di 103 in] *omitted* Bb 104 et¹] Verumtamen prelati et We 104 etiam] *omitted* Di 104 predicatorum] priores Ly Vg 104 et doctores] *omitted* Fi 105 hereticum] non *added* Ly 107 et] se *added* Ww 108 impugnatio] impugnando Vg An 108 obtinet] obtinent Bb 109 obligaverunt] obligaverint Vg 112 cum] *omitted* Di 113 potuerint] poterint Ly 113 impugnaverint] impugnare Di 113 sed solummodo] *omitted* Di 114 sed tepidi] *omitted* Bb 115 incipiet] inciperet Di 115 eos] *omitted* An Fi We 115 consimiliter] cum similiter Vg Bb 115 esset] est Di 116 aliquos] alios Ly Vg Di 118 tales] Talis Di 119 ita] *omitted* Ly Vg 119 ut magnum] *omitted* Di 119 nec] et non Di 120 cuiusquam] cuiuslibet Ly cuiuscunque Di 120 quod] Cor Ly 121 attendere] accendere Ly Vg attende Fi attendetur Di et *added* Ly 121 et] *omitted* Ly esset Vg 123 persone] Ly Vgb Fi Vc Di: *omitted* Vg Bb An We 124 in] inferioribus regibus et principibus per timorem potentie eius potest aliquantulum attenuari sed acceptio pape heretici in *added* We

114–115 Revelation 3:16 119 Deuteronomy 1:17

nullatenus pertimescunt, vel contemptui fidei christiane, aut nimis defectu zeli ad fidem catholicam, aut avaritie effrenate, vel pusillanimitati, aut stolide fatuitati, vel alicui alio vitio quod dignitati regie et principum est probrosum, debet ascribi. 125

Discipulus: Dic qui inferiores regibus et principibus gravius peccant favendo pape heretico, utrum videlicet prelati vel doctores, clerici seculares vel religiosi. 130

Magister: Respondetur quod quo ad aliquid prelati gravius peccant quam doctores. Quia enim prelati curam simplicium susceperunt, et eos non diligenter informant contra errores pape heretici, quantum ad hoc gravius peccant quam magistri qui curam illorum minime gerunt. Illi autem qui sunt prelati et doctores gravissime peccant. Ratione autem scientie maioris qua pollent doctores ultra prelatos simplicis literature, gravius peccant doctores quam prelati huiusmodi. Religiosi autem, ceteris paribus, gravius peccant favendo pape heretico quam clerici seculares, inter quos illi peccarent gravissime quorum statum vel aliquid contingens statum eorum papa hereticus erronee condempnaret. 135 140

Discipulus: Qui peccant gravius, fautores pape heretici vel credentes erroribus pape heretici.

Magister: Respondetur quod si sunt aliqui fautores pape heretici qui non sunt credentes eius erroribus, credentes eo quod sunt heretici gravius peccant quam fautores qui non sunt credentes. Aliter dicitur quod quia fautores peccant scienter si non sunt credentes, credentes vero ignoranter peccant, fautores gra- 145

125 contemptui] contemptu Di 125 aut] stolide fatuitati aut *added* Ly 125 nimis] nimio Ly dissoluto *added* We 126 defectu] Ly Vc Di: defectum Vg Bb An Fi We 126 catholicam] christianam Ly 127 fatuitati] vanitati Ly 127 alio] alii Vc We 127 vitio] vitii Bb 128 regie] regum We 128 et] vel Vc etiam *added* Ly Vg 128 est] esset Vc 128 probrosum] probosum Vg Es probrosium prorsus Di 130 utrum videlicet] ut Di 132 quo] *omitted* Fi 132–133 prelati ... peccant] magis peccant et gravius prelati Vc 133 prelati] *omitted* Bb 133–134 susceperunt] suscipiunt Di 134 et] si non We 134 non] *omitted* An We ideo Di 134 informant] informaverunt Ly Vg An Fi 134 errores] errorem Vc 134–135 heretici] *omitted* Ly Vg Vc 135 qui] quia Di 136 illorum] aliorum We *omitted* Bb 136 minime] habent vel *added* Di 137 pollent] prepollent Ly 138 simplicis] Bb Vc We Di: simplices Ly Vg An Fi 142 erronee] errore Vg Di 142 condempnaret] dampnaret Di 143 gravius] an *added* Di 144 erroribus] fautoribus Di 145 sunt] sint Ly 146 non] *omitted* Di 146 credentes²] *omitted* Di 148 scienter] qui *added* Vg 148 si non] et illi qui Ly 149 credentes²] *omitted* Ly Bb 149 vero] *omitted* Ly Vg 149 peccant] et *added* Vg Bb An Fi ideo *added* Vc et ideo *added* Di

150 vius peccant quam credentes.

Discipulus: Qui peccant gravius, fautores vel defensores pape heretici.

Magister: Respondetur quod quia omnis defensor hereticorum est fautor eorum et non econverso, ideo qui sunt defensores pape heretici gravius peccant quam qui sunt tantummodo fautores.

Discipulus: Qui peccant gravius inter defensores pape heretici.

Magister: Respondetur quod inter defensores scienter pape heretici, gravius peccant reges et principes ac potentes qui potentiam pape heretici non formidant. Inter defensores autem ignorantem pape heretici qui laborant ignorantia crassa et supina, dampnabilior est in prelati, et gravius peccant (et doctores et religiosi), quam in regibus et principibus qui rebus secularibus ex officio sunt intenti.

Discipulus: Dic de receptatoribus pape heretici, qui gravius peccant.

Magister: Respondetur quod quanto receptatores pape heretici muniuntur maiori potentia temporali et minus timent potentiam temporalem pape heretici, tanto gravius peccant. Et ideo gravius peccaret rex potens receptando papam hereticum quam dux vel baro, aut castrum vel civitas, nisi ex aliqua causa rex plus haberet timere potentiam temporalem pape heretici quam alius minoris potentie temporalis. Et ex isto concluditur quod, ceteris paribus, inter omnes reges et principes, ille qui esset maioris potentie et

151 fautores] *omitted* Di 153 quod] *omitted* Ly 153 defensor] fautor Vc 154 fautor] defensor Vc 154 ideo] *omitted* An 156 inter] vel An 158 inter] interdum Vg 158 scienter] *omitted* Bb An We 159–160 potentiam] potentia An 160 pape] *omitted* Fi 161 supina] gravius peccant prelati et doctores et religiosi quia ignorantia crassa et supina *added* We ignorantia talis *added* Vc 162 est] et Di 162 prelati] eis We 162–163 et¹ ... religiosi] *omitted* Vc We 162 gravius ... (et] *omitted* Di 162 et²] in *added* Ly 162 doctores] doctoribus Ly 162 religiosi] religiosi Ly 163 qui] in *added* Di 163 ex] *omitted* An 164 intenti] et gravius peccant prelati et doctores et religiosi *added* Vc 167 quanto] Ly Vc Di: quando Ly Vg Bb An Fi We 168 muniuntur] Vc We Di: muniuntur Ly Vg Bb An Fi 169 tanto] *omitted* Di 170 peccaret] peccat Di 170 potens] *omitted* Vc 170 receptando] Bb An We: recipiendo Ly Vg Fi Vc Di 171 aut] *omitted* Di 171 aliqua] iusta *added* Di 171 rex] rerum Di 171 plus] magis Di 173 et] *omitted* We 173 isto] istis Ly 174 esset] est Di 174 potentie] temporalis *added* Di

quem plus timeret papa hereticus, gravius contra Deum et christianitatem delinqueret si papam hereticum minime impugnaret. 175

Capitulum 70

Discipulus: De papa heretico ac credentibus, fautoribus, defensoribus, et receptatoribus pape heretici, ut modo michi videtur, nonnulla discussimus. Nunc autem rogo ut de gravitate periculi tempore pape heretici, si unquam aliquis papa a fide deviabit catholica, perscruteris, an scilicet tempore pape heretici grave imminebit periculum christianis. 5

Magister: Interrogatio tua, ut eam proponis, aliquid supponit et aliquid querit. Supponit enim quod aliquis erit papa hereticus. Querit autem quale tunc periculum christianis instabit. De illo vero quod supponit fuerunt opiniones, quibusdam dicentibus quod erit futurus papa hereticus, aliis dicentibus quod temerarium fuit et est dicere quod erit papa hereticus, et temerarium est negare. Circa illud etiam quod interrogatio tua querit, sunt diverse opiniones. Una est quod, si unquam aliquis papa erit hereticus, non grave periculum fidelibus imminebit, quia cardinales, prelati, et magistri statim sibi resistent, quibus reges et principes ac alii seculares potenter assistent, et ideo statim perfidiam pape heretici extirpabunt. Alia est opinio que de futuris non reputat divinandum. Tenentes enim opinionem illam dubitant quod si unquam erit papa hereticus, gravissimo periculo catholici exponentur, ita quod timent quod maius instabit periculum christianis si aliquis 10 15 20

175 timeret] timet Di 175 gravius] We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Vc Di 175–176 christianitatem] plus *added* Di 176 minime] non Di 2 ac] aut Ly Vg Vc Di 2 credentibus] receptatoribus *added* Di 3 et] *omitted* Ly Di 3 receptatoribus] *omitted* Di 3 heretici] licet breviter *added* We 5 deviabit] deviabitur Vg 6 perscruteris] perscrutaris Di 6 scilicet] si Vg 6 tempore] *omitted* An Fi 6–7 imminebit] imminebat Vg (imminebit Vgb) immineat Vc 8–9 supponit ... querit] aliquid querit et aliud supponit Di 9 aliquis] aliquando Di 9 hereticus] Et postea *added* Di 10 autem] *omitted* Di 10 quale] quare Vg Di 10 instabit] imminebit We 10 illo] isto Ly Vg Vc 11 quibusdam] quidam Bb 12 erit] Fi We: erat Bb Di esset Ly Vg An Vc 12 futurus] futuris Bb aliquis *added* Vc 12 papa hereticus] *omitted* Bb 13 erit] esset An 13 et²] quod etiam *added* Di 14 etiam] *omitted* Vc 15 erit] fuerit Ly esset An 16 fidelibus] christianis Vc 16 imminebit] imminebat Vg (imminebit Vgb) immineat Vc 17 resistent] resisterent Vc 17 quibus] aliqui etiam Ly aliqui Vg et Di 17 alii] alie Di 18 potenter] *omitted* Di 18 statim] *omitted* An Fi Di 19 que] quod Vc 20 enim] tamen We 20 dubitant] dubitabant Di 21 erit papa] *omitted* Fi aliquis papa sit Di 21 exponentur] exponuntur Vc exponatur Vg

papa diu victurus erit hereticus quam si tota christianitas a sarracenis vel aliis infidelibus caperetur.

25 **Discipulus:** Miror quod aliqui de hoc valeant dubitare, quia si sarraceni omnes regiones christianorum per potentiam subiugarent, omnes christianos extinguerent vel subderent servituti. Papa autem hereticus hoc minime attemperaret, et ita ista opinio ratione carere videtur. De te tamen motivum eius audire desidero.

30 **Magister:** Si affectas scire motivum eorum, primo opinionem eorum intelligas.

Discipulus: Puto quod intelligo.

35 **Magister:** Non apparet, quia tu videris intelligere de periculo temporali. Ipsi autem principaliter intelligunt de periculo spirituali, quamvis etiam secundo intelligant de periculo corporali, quia dubitant quod papa hereticus, nisi refrenetur timore catholicorum, cogitabit omnes christianos extinguere vel cogere aliam sectam suscipere.

40 **Discipulus:** Narra motivum eorum, intelligendo de periculo spirituali.

45 **Magister:** Motivum eorum est tale. Quanto quis pluribus modis quorum nullus impedit alium, sed quilibet efficacior sit per quemlibet, nititur aliquem expugnare, tanto illum citius superabit vel dubitandum est quod citius superabit. Sed papa, si erit hereticus, pluribus modis quam sarraceni, quibus tota christianitas non posset corporaliter obviare, conabitur populum christianum expugnare et spiritualiter iugulare. Modi autem impugnandi quibus uteretur essent eque efficaces vel efficaciores quam modum impugnandi sarracenorum. Unusquisque modus alium nequaquam

23 erit] est Ly Vg 24 aliis] *omitted* Di 26 potentiam] papam Di 28 ita] ideo Di 28 ista] istorum Ly 29 de te] Et We *omitted* Di 29 eius] eorum Ly Fi 30 scire] audire Di 30 eorum] eius Vc 29–30 audire... eorum] *omitted* Fi 31 eorum] eius Vc 32 quod] eam *added* Di 34 temporali] specialiter *added* Ly Vg 34 principaliter] Bb Vc We Di: specialiter An Fi *omitted* Ly Vg 34 intelligunt] intelligent Bb 35 etiam] ipsi *added* Di 36 refrenetur] refrenaretur Di 37 cogitabit] cogitaret Di 37 cogere] cogitaret Di 42 nullus] unus non Ly Vgb Vc 42 sit] est Di 43 superabit] expugnabit Ly Vg Vc 44 vel] saltem *added* Di 44 dubitandum] non *added* Vc 44 est] *omitted* Di 44 quod] si Ly 44 papa] *omitted* Vg (corrected Vgb) An We 44 erit] esset Ly Vg Vc 45 sarraceni] saracenus We 46 posset] potest Di 46 christianum] *omitted* Di 47 impugnandi] repugnandi Vg expugnandi Vc Di 48 uteretur] utiretur Bb utitur Vg 49 sarracenorum] et *added* Vc

impediet, sed quilibet quemlibet efficacior reddet. Ergo papa, si erit hereticus, citius quam sarraceni populum christianum spiritualiter superabit, vel dubitandum est quod citius superabit. Spiritualiter autem superari et in anima cruciari periculosius est et peius quam morti succumbere corporali. Ergo gravius periculum imminet vel poterit imminere populo christiano si papa efficitur hereticus quam si sarraceni totam terram christianorum subderent ditioni.

Discipulus: Qui sunt illi modi quibus papa, si esset hereticus, catholicos et christianos populos impugnaret.

Magister: Respondetur quod catholicos et sibi resistentes forte non minus acerbe quam sarraceni corporaliter procuraret invadi. Quia mandaret episcopis et inquisitoribus heretice pravitate ut eos ubicunque possent satagerent captivare, et nisi a suo proposito resilirent, eos traderent curie seculari, qui, ut pape heretico complacerent et ab eo aliquod beneficium obtinerent, tanquam be-lue crudelissime mandatum pape heretici totis viribus conarentur effectui mancipare. Secundo, papa, si esset hereticus, per scripturarum testimonia ad suum sensum intorta christianos invaderet et multos ad suam traheret voluntatem, eo quod intelligentiam scripturarum nequaquam habentes ad verum intellectum pervenire nescirent. Tertio, impugnaret christianos per speciem veritatis et religionis, cui non adherere videretur multis stultum et insanum. Quarto, impugnaret catholicos per ecclesiasticam auctoritatem, cui non obedire putaretur a nonnullis inobedientie crimen incurrere.

Discipulus: Probabile michi videtur quod istis modis et aliis

50 impediet] impediret Vc Di 50 reddet] Ly We: reddit Vg Bb An Fi redderet Vc Di 51 erit] esset Ly 52 spiritualiter] omitted Ly Vg Vc Di 52 vel ... superabit²] Bb Fi We Di: omitted Ly Vg An Vc 52 vel] saltem added Di 52 citius] spiritualiter added Di 54 corporali] corporaliter Ly Vg Fi 55–56 efficitur] efficeretur Ly Fi Di esset An 57 ditioni] iurisdictioni Di 59 catholicos ... populos] christianum populum Di 60 respondetur] omitted Di 61 invadi] invadere Vc 64 traderent] traderet Bb An Vc 64 qui] quia An 65 complacerent] explaceret Fi 65 beneficium] vel officium added Di 68 intorta] Bb Vc We: retorta Ly Vgb intota Vg An Fi extorta Di 69 et ... voluntatem] omitted Vc 70–71 pervenire] venire Ly Vg Vc Di 71 nescirent] et sic multos traheret ad suam voluntatem added Vc 71 impugnaret] impugnarent Bb 72 multis] multum Vc 73 impugnaret] impugnare Vg (corrected Vgb) 73–74 auctoritatem] potestatem Di 74 cui] qui added Di 74 non] omitted Vg (corrected Vgb) 74 obedire] obedirent Di 74 a nonnullis] omitted Di 74 inobedientie] inobedientes Bb 76 et] omitted Bb

papa, si esset hereticus, niteretur christianos suis erroribus subiugare et eos spiritualiter iugulare. Sed christiani sibi nequaquam acquiescerent, imo nec etiam tolerarent, sed statim de eo facerent
80 iustitie complementum. Quare cum ipse esset unus cui omnes resisterent christiani, sarraceni autem quamplurimi, nullo modo tantum posset imminere periculum si papa efficeretur hereticus sicut si sarraceni sibi terram christianorum subiicerent.

Magister: Respondetur quod si christiani vellent pape heretico
85 obviare, non incumberet eis tantum periculum spirituale sicut si sarraceni regiones christianorum sibi subiicerent. Sed dubitant isti quod multitudo christianorum pape heretico nullatenus obviaret, imo suis erroribus adhereret, ipsique sponte faveret.

Discipulus: Unde posset accidere quod multitudo christianorum pape heretico adhereret.
90

Magister: Dicunt quod ex multis causis forte accideret, et aliqui adhererent ex una causa, alii ex alia.

Discipulus: Enumera aliquas causas ex quibus posset accidere.

Magister: Dicitur quod una causa ex qua aliqui pape heretico
95 adhererent est falsa et erronea estimatio quam habent nonnulli de papa.

Discipulus: Que est illa falsa et erronea estimatio.

Magister: Respondetur quod est multiplex. Quidam enim putant quod papa non potest peccare, quemadmodum quidam Sergiani, ut in quodam libro antiquo legi, in favorem Sergii pape tradiderunt. Unde quidam, ut audivi, hiis temporibus publice dicunt quod papa est deus in terris, non quidem sicut omnes sacerdo-

78 et] utLy Vg 78 iugulare] iugularet Ly Vg 79 acquiescerent] assistent Di 79 imo ... sed] imo nec ecclesia etiam statim toleraret Di 79 facerent] facerem Di 80 cui] tunc Di 81 autem quamplurimi] antequam plurimi Bb 83 subiicerent] subiugarent Vc 84 vellent] velle Di 85 non] nullo modo Vc 85 incumberet] immineret Di 85 spirituale] spiritualiter Ly 88 adhereret] inhereret Ly 89 unde posset] Non potest Di 89–90 christianorum] *omitted* Di 91 causis] ramis Di 91–92 et aliqui] quod aliqui sibi Di 92 causa] et *added* We Di 92 alii ... alia] *omitted* Bb 92 alii] aliqui Vc 93 posset] potest hoc Di 95 est] *omitted* Di 95 habent] haberent Di 96 papa] heretico *added* Di 97 est] esset Di 97 estimatio] *omitted* Vg An 98 est] esset Di *omitted* Bb 99 potest] possit Vc 99–100 sergiani] imaginantur Ly Vg imaginantes Vc imaginantur *added* Di Es 100 ut] quod Ly Vg sicut Vc quod ut Di 100 libro] Vc We: loco Ly Vg Bb An Fi opere Di 100 in²] *omitted* Di 100 pape] heretici *added* Di 101 temporibus] diebus Di

100 1 Dial. 2.27; 1 Dial. 7.28 101–102 1 Dial. 2.25; 1 Dial. 6.52

tes dicuntur dii, qui tamen peccare possunt, sed sic ut malefacere nequaquam possit, et in terris omnia que vult possit. Quidam putant quod papa contra fidem errare non potest. Quidam putant quod licet papa peccare et errare possit contra fidem, de omnibus tamen que facit debemus supponere quod sint bene facta, et de nullo quod facit licet nobis iudicare quod sit male factum. Quidam putant quod licet valeamus reputare aliqua facta pape esse mala et male facta, tamen nulli licet christiano papam arguere vel iudicare, reprehendere, aut aliquam contra eum iudicialiter ferre sententiam. Et ex hiis quattuor estimationibus falsis de papa, et ex qualibet illarum, accideret quod, papa effecto heretico, ei christiani aliqui adhererent.

Discipulus: Prime due estimationes false michi videntur. De quarta autem tractatum est prius. Ideo dic secundum istos in quo tertia estimatio a veritate recedit.

Magister: Dicitur quod quantum ad omnia que non possunt bono animo fieri est contraria veritati. Quicquid enim papa fecerit quod non potest bono animo fieri, nec recta intentione, licet cuilibet hoc scienti iudicare de papa quod male facit et inique, et quod peccat mortaliter. Unde si viderem papam fornicantem, vel simoniam committentem, vel mentientem in doctrina religionis aut in proximi nocumentum, vel innocentem aliquem diffamantem, vel aliquid contra Deum precipientem, aut aliquid huiusmodi, liceret michi et deberem iudicare, non quidem iudicialiter sed certa credulitate, papam peccare mortaliter.

Discipulus: Secundum istam sententiam ita passim liceret iudicare de papa quod malefaciat sicut de quocunque alio christia-

103 dii] *omitted* Di 103 tamen] *omitted* Di 103 sed] et Di 103 ut] quod Di 104 possit²] posset Di 105 quod... putant] *omitted* Fi 105 papa] *omitted* Di 106 papa... et] *omitted* Di 106 fidem] facit An Fi 108 quod²] an Di 110 nulli] *omitted* Di 111 iudicare] iudicialiter We aut *added* Vc 112 ferre] facere Bb An 112 et] *omitted* Fi 113 ex] de Di 113 qualibet] quibus An 113 illarum] earum Ly Vg Vc Di 113 accideret] potest accidere Vc 113 papa] ipso Vc 114 ei] et Fi 114 adhererent] adherebunt Ly 116 autem] *omitted* Vc 117 recedit] recedet An 118 quantum] *omitted* Di 120 fieri... intentione] et recta intentione fieri We 121 male] mala Bb 121 facit] faciat An Fi 122 viderem] videretur An videtur Di 122 vel] *omitted* Ly 123 aut] *omitted* Di 124 nocumentum] notamentum Di 124 aliquem] *omitted* Di 128 passim] possem Ly Vg Di 128 liceret] licite Ly Vg Di 129 quod] qui Di 129 malefaciat] An Fi We: malefacit Ly Vg Bb Vc Di 129–130 christiano] christianorum Ly

130 no.

Magister: Respondetur quod non, quia multa licent pape que aliis illicita dinoscuntur. Et ideo de talibus, si faciat ea papa, non licet iudicare quod papa malefaciat, de aliis tamen hoc licet.

135 Propter quod, quia sunt aliqua que sunt illicita pape que tamen aliis licent, de talibus licet iudicare quod papa peccat, sed de aliis hoc minime licet.

Discipulus: Videtur quod isti parum reputant de persona pape, licet forte de officio pape multum estiment.

140 **Magister:** Isti reputant papam hominem mortalem, peccabilem, innumeris periculis spiritualibus expositum. Multos autem summos pontifices qui fuerunt, reputant fuisse viros sceleratissimos, omni confusione dignos, et quod hoc licet asserere et sentire, et ita de quolibet summo pontifice licet hoc sentire in speciali, quandoque facit aliquid, et constat eum posse facere quod bono
145 animo nequaquam facere potest. Unde assertionem qua dicitur quod debemus reputare bene factum quicquid fecerit, heresim perniciosissimam et periculosissimam arbitrantur.

Discipulus: Suntne aliqua alie estimationes false et erronee que facerent multos pape heretico adherere.

150 **Magister:** Respondetur quod sic. Putant enim quidam quod

131 licent] Ly Bb Vc We: licerent Vg An Fi Di 132 ideo] *omitted* Vc
132 papa] *omitted* Vc 133 papa] *omitted* Vc 133 malefaciat] malefacit Di ea *added* Ly Vg que tamen *added* Fi 133–134 de ... quod] vel ea pape non licere Vc 133 de] *omitted* Fi 133 tamen] *omitted* Ly Vg Fi 133 hoc] bene Di *omitted* Fi non *added* Ly Vg 133 licet²] licent Fi 133–135 propter ... licent] *omitted* Fi 134 propter] Vg Bb: Papa An Fi We Patet Ly *omitted* Di 134 quod] hoc Ly Vgb *omitted* Di 134 quia] quedam Vc *omitted* Di 134 aliqua] alia Di *omitted* Vc 134 que tamen] et Di 135 licent] et *added* Ly Vgm Di 135 talibus] vero *added* Vc 135 peccat] male facit Di 137 videtur] autem *added* Ly 137 reputant] reputent Vc 137 de persona] personam Di 138 de officio] officium Di 138 estiment] reputent Vc existiment We 138–139 estiment... mortalem] *omitted* Fi 139–140 peccabilem] et *added* Di 140 expositum] subiectum Ly Vgm *omitted* Vg 141 fuisse] *omitted* Vc 141–142 sceleratissimos] sceleratos We scelestinos Bb An 142 quod] quia Ly Vg Vc Di 142 hoc] *omitted* Vg (corrected Vgm) hos Di 142 licet] de illis *added* Vc 143 et] *omitted* Di 143 ita] etiam *added* Di 144 quandoque] quandocumque We 144 facit] fecerit Vc *omitted* We 144 aliquid] *omitted* We 144 et] quod Di *omitted* We 144 eum ... quod] *omitted* Di 144 posse] *omitted* Ly We 144 facere] aliquid *added* We 145 animo] fieri *added* Di 145 nequaquam facere] non Di 145 potest] posse Di *omitted* Vg (corrected Vgm) 146 fecerit] fecit Di 148 alique] *omitted* Di 148 alie] *omitted* Vc 148 estimationes] existimationes Di

cohertio pape heretici spectat solummodo ad concilium generale. Quidam autem putant quod cohertio pape heretici spectat solummodo ad clericos et nullo modo ad laicos, nisi fuerint per prelatos ecclesie requisiti. Quidam vero putant quod cohertio, et similiter vitatio pape heretici solummodo spectat ad cardinales. Quidam putant quod solummodo spectat ad maiores prelatos ecclesie, puta ad patriarchas et episcopos. Quidam putant quod simplices et laici de spiritualibus nichil facere debent, nisi quod fuerit eis per episcopos suos iniunctum. Et ideo de papa heretico se intromittere non debent, nisi quod eis preceperint episcopi eorundem. Quidam putant quod quamdiu papa hereticus toleratur a multitudine christianorum nullus debet eum aliquo modo impugnare. Quidam putant quod multitudo est in omnibus sequenda, et ideo ille pro papa est habendus quem multitudo christianorum habet pro papa. Ex hiis omnibus estimationibus et qualibet illarum, aliisque quam pluribus estimationibus falsis et erroneis, accideret quod si papa fieret hereticus quamplures ei firmiter adhererent.

Discipulus: Dixisti unam causam divisam in plures ex qua accideret quod si papa efficeretur hereticus christiani plures adhererent eidem. Ideo nunc dic alias causas ex quibus idem accideret.

Magister: Alia causa sive occasio, secundum istos, quare multi christiani pape heretico adhererent, est timor mundanus sive humanus iunctus diffidentie qua unus christianus diffidit de alio, et ista causa oritur ex defectu zeli ad catholicam fidem. Quia enim

151 spectat] spectet Di 151–153 concilium ... ad¹] *omitted* Di 151 generale] *omitted* Bb 152 autem] *omitted* Vc 154 vero] *omitted* Vc 154 cohertio] talis *added* Vc 154–155 et ... vitatio] *omitted* Di 155 pape heretici] *omitted* Vc 155 heretici] et ultio *added* Di 155 solummodo] solum Vc 155 spectat] spectant Bb 156 solummodo] solum An Fi Vc 156 ecclesie] *omitted* We Di 156–157 puta ad] scilicet Vc 157 ad] *omitted* Di 157 patriarchas] primates archiepiscopos *added* Di 158 debent] debeant Di 160 nisi] faciendo *added* Di 160 quod] quantum Vc 160 preceperint] preceperunt Ly 160 episcopi eorundem] prelati eorum Di 161 putant] dicunt Ly 161 papa hereticus] *omitted* Vc 161 a] ab ecclesia seu Di 164 habendus] tenendus Di 164 habet ... papa²] *omitted* Di Et *added* Di 165 illarum] earum Di 165 aliisque] aliis Di 166 pluribus] plurimis Di 167 fieret] efficeretur We esset Di 167 ei] *omitted* Fi 168 unam] unicam Vg 169 quod] *omitted* We 169 si] *omitted* Vg Bb An Fi 169 hereticus] et *added* Ly quod *added* Ly Vg Bb An Fi We Di 169 plures] quamplures Di 170 idem] hoc Ly 171 alia causa] aliquam An 171–172 secundum ... adhererent] *omitted* Vc 171 quare] est quia Di 172–173 est ... iunctus] propter timorem mundanum sive humanum iunctum Di 173 diffidentie] diffi Vg 173 diffidit] diffideret Ly Vg 174 enim] *omitted* Di

175 multi propter catholicam fidem nollent aliquod detrimentum cor-
 poris vel rerum incurrere, vel saltem non magnum, et nescientes
 an alii christiani vellent eis assistere contra papam hereticum, ab
 impugnatione pape heretici omnino desisterent et eidem cum aliis
 180 adhererent, saltem quousque alius potens aliquis inciperet papam
 hereticum impugnare. Putant enim tenentes opinionem predic-
 tam, quod si papa esset hereticus et aliquis rex potens eum inva-
 deret toto posse, multi qui prius pape heretico adhererunt eum
 fortissime impugnarent. Et hec est una causa, secundum istos,
 185 quare reges et principes ac alii potentes qui temporalem po-
 tentiam pape heretici non timerent, gravius peccarent quam alii
 si pape heretico scienter faverent, quia eorum negligentia esset
 quampluribus occasio pape heretico adherendi. Alia causa sive
 occasio quare multi adhererent pape heretico est cupiditas et am-
 bitio. Cupiditas enim obtinendi divitias et pecunias ac beneficia
 190 ecclesiastica et honores a papa heretico multos faceret eidem con-
 sentire.

Capitulum 71

Discipulus: De impugnatoribus pape heretici sepe fecimus
 mentionem, de quibus unum obsecro ut pertractes, qui videlicet
 ad impugnandum papam hereticum sunt idonei reputandi.

5 **Magister:** Ad hoc respondetur quod omnes catholici discre-
 tionem habentes ad impugnandum papam hereticum uno modo
 vel alio debent idonei reputari.

Discipulus: Ista responsio est tam generalis quod ad mentem
 meam nequaquam vadit. Scio enim quod cum papa hereticus sit
 10 omnium fidelium inimicus, omnes fideles ratione utentes ad im-

175 fidem] defensandam *added* We 176 vel²] *omitted* An 176 et] ideo
 Ly Vg Vc 177 vellent] nollent Ly 177 eis] ei An Fi 177 hereticum] aut
added Di 179 adhererent] Ly Vc We: adherent Vg Bb An Fi Di 179 quousque] ■
 aliquis *added* We 179 alius] *omitted* Ly Vc eis Di 179 aliquis] *omitted* We
 Di 180 tenentes] sic opinantes Vc 181 eum] cum Di 181–183 invaderet ... ■
 eum] *omitted* Fi 181–182 invaderet] *omitted* Di cum *added* Ly Vg Vc
 182 toto] suo *added* Di 182 posse] papam invaderet *added* Di 182 adhererunt] ■
 ad Bb 182–184 eum ... alii] *omitted* Bb 182 eum] Ly Vg Vc Di: tum
 An We 184 potentes] potestates Ly 185–186 non ... heretico] *omitted*
 Fi 186 scienter] *omitted* Ly Vg Vc 187 heretico] heretici Ly 187 alia]
 est *added* Di 187–188 sive occasio] *omitted* Vc 188 est] scilicet Di
 188–189 ambitio] ambitiositas Di 189 et] *omitted* Vc Di 190 et] *omit-*
ted Di 2 impugnatoribus] impugnatione Ly Vg 3 pertractes] scilicet *ad-*
ded Di 3 videlicet] *omitted* Di 4 sunt] sint Bb Fi Vc Di

pugnandum ipsum aliquo modo idonei sunt censendi. Oportet tamen quod inter ipsos sint quidam qui sint quasi duces, directores, et capita aliorum, de quibus interrogationem quam proposui intellexi.

Magister: Respondetur quod virtutibus excellentes, in sacris literis eruditi, in arduis rebus experti et potentia prediti temporali, ut sint duces et capita impugnantium papam hereticum, sunt censendi idonei. Contingit enim dupliciter papam hereticum impugnare, scilicet corporaliter contra ipsum, si oportuerit, materialia arma movendo, et spiritualiter tam ipsum quam errores eius auctoritatibus et rationibus convincendo. Primo modo, potentia prediti temporali debent idonei reputari ad papam hereticum impugnandum. Secundo modo, in sacris literis eruditi sunt idonei ut sint quasi duces et principales impugnatores pape heretica pravitate maculati. Virtutum autem eminentia et rerum experientia opportune videntur utrisque, ut sicut oportet et quando oportet papam hereticum et complices eius impugnent.

Discipulus: Adhuc ista reponso est magis generalis quam vellem. Unde precor ut secundum aliquam sententiam aliquas prerogativas speciales assignes, quibus oportet principales impugnatores pape heretici preeminere ad hoc quod idonei censeantur.

Magister: Speciales prerogative tales sunt innumere.

Discipulus: Aliquas paucas tange.

Magister: Dicunt quidam quod ad hoc quod quis impugnator pape heretici idoneus censeatur, requiritur quod sit firmiter stabilitus in veritatibus contrariis erroribus pape heretici, ut scilicet nulla ratione ab illis veritatibus possit avelli. Unde quantum ad veritates illas assertiones suas neque correctioni pape, neque correctioni concilii generalis, neque correctioni angelo-

12 quod] qui Bb 12 duces] et *added* An 12 directores] *omitted* Vc
 13 capita] capitanei Di 13 de quibus] *omitted* Bb 13 interrogationem]
 meam *added* Di 16 eruditi] et *added* Di 16 in] *omitted* Di 16 experti]
 et periti *added* Di 16 potentia] potentes Bb 18 censendi] vel *added* Di
 20 et] secundo Di 21 et rationibus] *omitted* An Di 21 convincendo] de-
 vincendo Di 21 potentia] *omitted* Fi 22–23 impugnandum] impugnando
 Bb An 24 principales] principes Di 24–25 heretica ... maculati] heretici
 Vc Di 25 maculati] maculate Bb 27 impugnent] impugnet Ly Vg 29 ut]
 nec Bb 30 principales] principibus Di 31 quod] ut Di 34–35 ad ...
 heretici] ut quis ad hoc Vc 37 ratione] *omitted* Di 38 correctioni] cor-
 reptioni We 38–39 pape ... correctioni¹] *omitted* Di 39 neque¹] *omitted*
 An 39 correctioni¹] correptioni We 39 correctioni²] correptioni We

40 rum de celo debet submittere, sed quemadmodum beatus Paulus
 scripsit Galatis dicens: “licet nos aut angelus de celo evange-
 lisset vobis preter quam quod evangelizavimus vobis, anathema
 sit”, ita quilibet impugnator idoneus pape heretici dicat in corde
 suo et proferat ore cum fuerit opportunum: “licet ego, aut papa,
 45 aut concilium generale, aut tota congregatio christianorum, aut
 tota multitudo angelorum de celo errores pape heretici evange-
 lizare, asserere vel affirmare presumpserit, anathema sit”. Ideo
 autem non debet impugnator idoneus pape heretici assertiones
 suas quantum ad veritates contrarias erroribus pape heretici ali-
 cuius correctioni submittere, quia illas veritates non tanquam ab
 50 homine, sed tanquam a Deo, qui correctione non eget, traditas
 suscepit, amplectitur, et veneratur. Et ex isto, ut dicunt, eliditur
 error quorundam dicentium quod omnis christianus fidem suam
 debet supponere correctioni beatissimi pape. Quod probant per
 55 exemplum de beato Hieronymo, qui fidem suam quam didicerat
 in ecclesia, et in qua nutritus fuit, supposuit correctioni et iudicio
 beatissimi pape. Sed hoc, dicunt isti, esse erroneum, imo hereti-
 cum manifeste, quod exemplis et ratione probare conantur. Primo
 quidem exemplo beati Pauli, qui, ut legitur ad Galatos 2, cum re-
 60 prehenderet papam, scilicet beatum Petrum, assertionem suam
 correctioni pape nequaquam submitit, imo voluit quod papa se
 correctioni sue committeret. Ideo enim reprehendit papam, ut de

40 submittere] *omitted* Di 40 beatus paulus] Apostolus Vc 40 beatus] *omitted* Bb 41 galatis] ad Galatas Vc 1 *added* Ly 8 *added* Vg 41 dicens] sed *added* Ly 41 nos aut] autem Di 42 vobis¹] nobis Vg 42 quod] *omitted* Vg Fi Di 42 evangelizavimus] evangelizamus Di 43 idoneus] *omitted* Di 45 congregatio] multitudo Di 46–47 evangelizare] annunciare Ly Vgb 47 vel] *omitted* Fi 48 idoneus] *omitted* Di 50 correctioni] correptioni We 51 tanquam] *omitted* Di 51 correctione] correptione We 51 eget] indiget An 52 et²] *omitted* We 52 ut] *omitted* We 53 quorundam] quorundem Vg 53 omnis] aliquis Ly Vg Di *omitted* Vc 54 correctioni] correptioni We correctionis Di 55 suam] *omitted* Fi Vc 55 quam] *omitted* Ly 56 et¹] *omitted* Ly Di 56 fuit] fuerat Di 56 supposuit] submitteret Ly Di 56 correctioni] correptioni We 57 esse] *omitted* Di 57–58 hereticum] est *added* Di 58 manifeste] manifestum We 58 ratione] rationibus Vc 59–60 reprehenderet] reprehenderent Bb 60 papam scilicet] *omitted* Vc 60 petrum] papam *added* Vc 61 correctioni] correptioni We 61 submitit] comisit Vc 61 papa] beatus Petrus Di 62 correctioni] correptioni We 62 committeret] committere Bb submitteret Ly Di 62 ideo] Imo Vc 62 enim] na An eum Vc 62 papam] eum Ly *omitted* Vc

41 Galatians 1:8 59 Galatians 2:11-14

excessu commisso in preiudicium evangelice veritatis corrigeret. Secundo, probant hoc exemplo clericorum romanorum qui se a 65
 communione Anastasii pape 2i laudabiliter abegerunt, de quibus
 constat quod assertionem suam correctioni pape nullatenus sub-
 miserunt.

Discipulus: Forte dicetur istis quod clerici illi non submiserunt
 assertionem suam correctioni pape heretici qualis fuit Anastasius
 2us, sed submiserunt correctioni futuri pontificis catholici. 70

Magister: Hoc reprobat, quia Anastasium secundum repu-
 taverunt hereticum propter hoc, quod assertioni eorum quam ac-
 ceperant a sanctis patribus contradixit. Et propter eandem ratio-
 nem, quicumque futurus papa postea contradixisset, eundem he-
 reticum reputassent. Quare nullius hominis correctioni volebant 75
 assertionem suam submittere. Et ideo dicunt isti quod christianus
 assertionem catholicam correctioni pape non debet submittere,
 quod etiam ratione probare nituntur. Nam veritatem infallibilem
 et immutabilem non debet quis correctioni illius submittere qui
 falli potest et errare. Veritates autem catholice sunt infallibiles et 80
 immutabiles, papa vero falli potest et errare, ergo tales veritates
 nullus debet correctioni pape submittere. Unde minimam verita-
 tem contentam in scriptura divina non debet quicumque submittere
 correctioni pape, quia certa, sicut discussione non indigent, ita et
 correctione non egent. Quare, cum omnia asserta in scripturis di- 85
 vinis sint certa, nulla correctione egent. Quare nullius correctione

63 excessu] excessor Bb 63 veritatis] se added Vc 64 hoc] omitted Vc
 65 pape] omitted Di 65 laudabiliter] omitted Ly Vg 66 correctioni] cor-
 reptioni We 69 correctioni] correptioni We 70 2us] 2a Bb 70 sed]
 tamen Di 70 correctioni] correptioni We 70 futuri] omitted Vg (correc-
 ted Vgb) summi added Ly Vgb 70 pontificis] pape Di 71 reprobat]
 sufficit Ly Vgb frivolum reputatur We symbolum added Di 71 quia] quod
 Ly Vg Bb An Fi Di 71 anastadium] Anastasius Bb 73 contradixit] ergo
 added We 74 contradixisset] contradisset Bb An Fi contradixisse Di
 74 eundem] eiusdem We 75 quare] Quia Di 75 correctioni] correptioni
 We 77 correctioni] correptioni We 78 quod] Ly Vg Vc: quidem
 Bb An Fi We Di 78 ratione] omitted Di 79 correctioni] correptioni
 We 79 illius] omitted Bb 80–81 veritates ... errare] omitted Ly Vg
 Vc 81 falli] omitted Fi 82 correctioni] correptioni We 83 quicumque]
 quis Vc 84 correctioni] correptioni We 84 et] etiam Bb An We Di
 85 correctione] correptione We 85 non] omitted Bb 85 egent] indigent
 Ly Vgb 85 quare] etiam added Ly Vg Vc 86 correctione¹] correptione
 We 86 correctione²] correptione We

64 dis. 19 c. 9, col. 64

debeant submitti. Cum vero dicitur quod beatus Hieronymus fidem
 suam quam didicerat in ecclesia supposuit correctioni beatissimi
 pape, respondetur quod hoc simpliciter est falsum, quod tamen ex
 90 verbis beati Hieronymi male intellectis elicitur. Unde, ut mentem
 beati Hieronymi cunctis aperiant, verba ponunt eiusdem, qui, ut
 habetur 24 q. 1 cap. *Hec est fides*, ait: “hec est fides, papa bea-
 tissime, quam in catholica ecclesia didicimus, quamque semper
 tenuimus; in qua si minus perite aut parum caute forte aliquid
 95 positum est, emendari cupimus a te, qui Petri et sedem tenes et
 fidem. Si autem hec nostra confessio apostolatus tui iudicio com-
 probatur, quicumque me culpae voluerit, se imperitum, vel ma-
 livolum, vel etiam non catholicum, sed hereticum comprobabit”.
 Ex quibus verbis concludunt quidam quod beatus Hieronymus
 100 fidem suam, quam in ecclesia didicerat, supposuit correctioni be-
 atissimi pape. Sed dicunt alii quod isti verba beati Hieronymi mi-
 nus bene intelligunt. Non enim intendit Hieronymus fidem suam
 quam didicerat in ecclesia correctioni beatissimi pape supponere,
 quia si papa illi fidei contradixisset, beatus Hieronymus ipsum
 105 hereticum reputasset. Didicit enim Hieronymus in ecclesia quod
 Christus fuit verus Deus et verus homo, cui si papa obviasset, pro
 heretico pessimo eum Hieronymus habuisset.

Discipulus: Quid ergo supposuit beatus Hieronymus correc-
 tioni pape.

110 **Magister:** Respondetur quod beatus Hieronymus absolute ni-
 hil supposuit correctioni pape, sed conditionaliter tantum, quod

87 debent] Ly Bb Fi Vc Di: debet Vg An We 87 submitti] subiici Ly
 Vgb 88 in] ab Di 88 supposuit] submisit Vc 88 correctioni] correptioni We 88 beatissimi] *omitted* Vc 89 tamen] *omitted* Di 90 beati] *omitted* Ly Vg Vc 90 ut] et Di 91 aperiant] Bb Fi Vc We: aperiam Ly Vg An Di 91 ponunt] ponantur Ly Vg ponam Di 92 est¹] *omitted* We 92–93 papa beatissime] pape beatissimi Di 94 in] *omitted* Di 94 minus] unus An Fi 94 forte] *omitted* Di 95 emendari] emendare Vg Di 95 et¹] Fb We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Vc Di 96 confessio] assertio Di 96 apostolatus] appellatus We 96–97 comprobatur] comprobetur Ly Vg 97 vel] et Vc 97–98 malivolum] malevolum Ly 100 suam] *omitted* An 100 supposuit] supposuerit Bb An supponerit Fi 100 correctioni] correptioni We 101 isti] We: ista Ly Vg Bb An Fi Vc Di 102 intendit] intelligit We beatus *added* Di 103 didicerat] addidiscerat An didicit Vc 103 correctioni] correptioni We 103 pape] *omitted* Di 103 supponere] submittere Di 105 didicit] Ly Fi We Di: Didiscit Vg Bb An Vc 105 enim] beatus *added* Di 108–109 correctioni] correptioni We 110 beatus hieronymus] *omitted* Vc 111 correctioni] correptioni We

91–92 col. 970

verba eius aperte declarant cum dicit: “in qua si minus perite aut parum caute forte aliquid positum est emendari cupimus a te etc.”, que verba, sicut de se patet, conditionalia sunt.

Discipulus: Saltem ex forma verborum apparet quod Hieronymus fidem suam quam didicerat in ecclesia conditionaliter supposuit correctioni pape. Quia primo dicit: “hec est fides, papa beatissime, quam in catholica ecclesia didicimus”, et postea subiungit: “in qua si minus etc.” 115

Magister: Respondetur quod quamvis absque periculo Hieronymus potuerit conditionaliter fidem suam supponere correctioni pape, quia conditionalis nichil ponit, (unde et hec conditionalis vera est: “si in evangelio aliquod falsum asseritur, corrigendum est”) tamen beatus Hieronymus in verbis premissis non intendebat fidem suam supponere correctioni pape, sed expositionem suam circa fidem intendebat conditionaliter supponere correctioni pape, ut iste sit sensus verborum suorum: “in qua”, id est circa quam, scilicet fidem, exponendam et explanandam, “si minus perite aut parum caute forte aliquid positum est, emendari cupimus a te, etc.” Quemadmodum si quis postillator evangelii diceret; “hoc est evangelium, in quo si aliquid minus bene dixi, paratus sum corrigere.” 120
125
130

Capitulum 72

Discipulus: Si de predicto modo circa alias prerogativas quibus preeminere debet impugnator idoneus pape heretici dilatares, multis lectoribus operis huius fastidium generares, ideo alias succincte percurras. 5

112 cum] in quibus Di 112 si minus] cancelled An sumus Anb Fi 113 est]
omitted An 114 etc] omitted Vc 114 de se] omitted Ly Vg Vc 115 apparet]
patet Di 117 correctioni] correptioni We 117 primo] prius Di 118 catholica]
omitted Vc 118 postea] post Ly 118–119 subiungit] adiungit Ly 120 absque]
sine Di 121 conditionaliter] conditionabiliter Ly 121–122 correctioni]
correptioni We 122 et] omitted Di 123 si] in Bb 123 aliquod] ali-
quid Ly 123 asseritur] id added Di 125 correctioni] correptioni We
125–127 sed ... pape] omitted Di 126–127 correctioni] correptioni We
127 iste] omitted Di 127 in qua] omitted Ly 127 circa] ecclesia Di
129 positum] expositum Vc 132 corrigere] illud added Di 2 de] omit-
ted Vc te Di 3 preeminere] Ly Vgm Vc Di: presumere Bb An Fi We omitted
Vg 3 debet ... idoneus] debent impugnatores idonei Di 3 dilatares] di-
latores Di 4 multis] multum Vc multas Di 4 lectoribus] lectoris Bb An
Di lectori Vc 4 fastidium] fastigium Vg Bb Fi 5 percurras] perquiras Di

Magister: Alie prerogative impugnatoris pape heretici assignantur. Quarum aliquae sunt communes impugnantibus corporaliter et spiritualiter pape heretici, aliquae vero sunt proprie impugnantibus spiritualiter papam hereticum. Oportet eos qui corporaliter vel spiritualiter papam hereticum magnam sequelam habentem satagunt impugnare, tanquam directores et capita aliorum, novarum viarum existere inventivos. Quia sicut, teste beato Augustino ad Bonifatium, ut legitur dis. 50 cap. *Ut constitueretur*, cogunt multas invenire medicinas multorum experimenta morborum, ita casus novi et extranei emergentes cogunt industrios ad occurrendum vias novas et extraneas invenire. Cum ergo sit valde extraneum atque rarum quod papa sit pravitate infectus heretica, ad ipsum viriliter impugnandum oportet vias extraneas cogitare, presertim si potentum fuerit favore munitus. Quicumque contra papam hereticum voluerit solummodo uti communibus, erit forsitan similis medico imperito qui uno collirio omnium oculos vult curare. Non sufficit autem impugnatori idoneo pape heretici contra ipsum vias extraneas invenire, nisi, cum fuerit expediens, ipsas curaverit effectui mancipare, ut, videlicet, non timeat aggredi novitates. Quamvis enim novitates inutiles, perniciose, et periculose sint omnino vitandae, novitates tamen perutiles, necessarie, et salubres sunt carius amplectende. Non est aptus ad quecumque ardua peragenda qui omnes horruerit novitates. Si Alexander Macedo novitates aggredi timuisset, maiorem partem mundi sibi nullate-

6 impugnatoris] impugnatorum Ly Vgb Vc Di 8 pape heretici] papam hereticum Ly Vgb Di 9 spiritualiter] omitted Fi 9 hereticum] Unde added Ly Vgb Di magnam sequelam habentem added Vc 9 oportet] enim primo Vc enim We 9–11 corporaliter ... habentem] ipsum Vc 11 satagunt] omitted Fi 11 capita] capitanei Di 11 aliorum] aliarum Ly omitted Di 12 existere] insistere Di 12 inventivos] inventores Ly Vgb Es inventivas Di cancelled Vg 13 50] 48 Di 13 constitueretur] infirmitates nove et extraneae emergentes added Ly 15 industrios] industrias Ly Vg Di 18 ipsum] papam Ly 19 quicumque] Qui We vero added Ly Vg enim added Vc We 20 hereticum] omitted An Fi viis added We 20 communibus] rationibus Ly Vg Vc quibus An Di 21 qui] quia Di vult added Ly 21 omnium] We: vn Bb du An Fi omitted Ly Vg Vc Di 21 vult] omitted Ly Vg (corrected Vgm) 22 autem] enim Di omitted An 23 cum] tamen Vg (corrected Vgb) 24 videlicet] scilicet Di 25 novitates] omitted Bb 25–26 inutiles ... novitates] omitted Fi 26 tamen] novitates added Di 26 perutiles] et added Ly 27 amplectende] amplectante Di 28 horruerit] Bb Di: horret Ly horrierit We horruit Vg An Fi Vc 28 novitates] Nam added Di 28 si] enim added Vc

nus subdidisset. Si civitas Romana novitates minime attemptasset, nunquam pacem in universo orbe fecisset. Quid loquar de seculi hominibus, cum apostoli, si novitates inducere formidassent, ad novam legem gentes nullatenus convertissent. Non sunt ergo novitates penitus respuende, sed sicut vetusta cum apparuerint onerosa sunt omnimode abolenda, ita novitates cum utiles, fructuose, necessarie, et expedientes secundum rectum iudicium videbuntur, sint animosius amplectenda. Non autem sufficit impugnatori idoneo pape heretici novitates, cum opportunum fuerit, attemptare, nisi etiam, cum expediens fuerit, periculis et laboribus et etiam morti, si opportuerit, se exponat. Qui enim omnia pericula expavescit, similis est illi de quo dicitur Ecclesiasti 11: “qui observat ventum non seminat, et qui considerat nubes nunquam metet”.

Rursus, si habet divitias, debet esse paratus expensas effundere, quia nulla eleemosyna corporalis extra articulum necessitatis extreme est ita necessaria. Neque enim monasteriorum constructio, neque pauperorum quorumcunque sustentatio, neque ecclesiarum edificatio, neque miserabilium personarum defensio, neque captivorum redemptio, neque pro terra sancta recuperatione largitio, potest equiparari expensis que fiunt ad impugnandum papam hereticum et fidem catholicam defendendam et exaltandam, eo quod exaltatio et defensio fidei catholice est omnibus temporalibus preferenda.

Amplius, impugnator idoneus pape heretici perditionem rerum, honorum, et fame nullatenus expavescat. Hec enim omnia sunt inter bona minima computanda. Nec propter ista est defensio fidei aliquatenus obmittenda. Quamvis enim unusquisque, si con-

30 subdidisset] submisisset Di 30 si] etiam *added* Di 30 minime] nunquam Di 30–31 attemptasset] accepisset Ly Vg 32 seculi] sanctis Ly Vgb 32 cum] Bb Fi Vc We: Et Ly Vg An *omitted* Di etiam *added* Vc 32 apostoli] apostolis Ly Vgb 34–35 apparuerint] apparuerit Vg 35 omnimode] ordine Di 35 utiles] et *added* Di 36 et] *omitted* Ly Vg Vc 37 amplectenda] amplectendi An ampletende We 38 idoneo] *omitted* Di 38 cum ... fuerit] *omitted* Vc 41 similis] similiter Bb An Fi 41 est] *omitted* Bb 41 ecclesiasti] Ecclesiastici We 42–43 et ... metet] *omitted* Vc 43 metet] metit Vg An Di 44 divitias] denas Bb 44–45 effundere] refundere Di 46 est ... necessaria] *omitted* We 48 edificatio] edificia Di 50 equiparari] equipari Bb 54 perditionem] omnium *added* Di 54–55 rerum] seu *added* Di 55 honorum] bonorum Ly Vg Vc 56 minima] minime Di 57–58 convenienter] *omitted* Di

41 Ecclesiastes 11:4

60 venienter potest, famam suam, que inter omnia temporalia pre-
 eminere videtur, ad edificationem proximi et propter scandalum
 evitandum servare tenetur, propter ipsam tamen servandam non
 est defensio fidei relinquenda. Quia absque fama est salus, et se-
 pe fama est causa perditionis eterne. Et ideo qui de perditione
 fame nimium contristatur, ut aliquid spectans ad honorem Dei
 vel salutem suam vel proximorum obmittat, non est dignus regno
 65 Dei. Talis enim cum Apostolo nequaquam propter Christum om-
 nia velut stercora arbitratur, sed gloria vexatur inani, omnia opera
 sua faciens ut ab hominibus videatur.

Iterum, impugnator idoneus pape heretici omnem duplicitatem
 evitet, ne scilicet facto, verbo vel scripto patenter ostendat quod
 70 ipsum habet pro vero summo pontifice. Quamvis enim nonnun-
 quam licitis et utilibus simulationibus uti expediens censeatur,
 tamen uti duplicitate que falsitatem includit semper est illicitum
 reputandum, teste sapiente, qui Ecclesiastici 2 ait: “ve duplici
 corde et peccatori terram ingredienti duabus viis”.

75 Sit insuper in prosequendo negotia fidei contra papam hereti-
 cum calidus, non tepidus. Tepidus enim in hoc negotio, presertim
 si est magnus et potens, non solummodo de ore Dei evometur,
 sed etiam pauperibus et simplicibus sibi adherentibus erit causa
 et occasio confusionis et destructionis, non tantummodo tempo-
 80 ralis, sed etiam forsitan spiritualis. Quia si non ferventer defendit
 eos, papa hereticus et complices sui tanquam belue crudelissime
 ipsos tam spiritualiter quam corporaliter satagerent trucidare.

Oportet etiam impugnatores idoneos pape heretici amore et

58 omnia] bona *added* Ly 60 tenetur] teneatur Vg Vc 61 relinquenda]
 derelinquenda Ly Vg An Fi 61 et] ymmo Di 62 est] *omitted* Bb 63 dei]
omitted Di 65 enim] nequam *added* We 65 nequaquam] *omitted* We
 66–67 arbitratur ... faciens] *omitted* Fi 68 iterum] Item Di 69 facto]
 vel *added* We 70 habet] habeat Vc 70 vero] *omitted* Vc 71 uti] Ly
 Vgb Vc We: utile Vg Bb An Fi Di et *added* Di 73 reputandum] iudican-
 dum Di 73 ait] erit Di 74 corde] Ww *omits* Vulg: et labiis scelestis et
 manibus malefacientibus. 74 ingredienti] ingredientem Bb 75 sit] Sic
 We 75 prosequendo] prosequenda Di 75 negotia] Di Es: negotio Ly
 Vg Bb An Fi Vc We 75 contra] contraria Di 77 solummodo] solum
 Vc 78 et simplicibus] *omitted* Bb 80 forsitan] forsitan An *omitted* Di
 80 defendit] defenderit We 82 tam] *omitted* Bb 82 satagerent] satagent
 Bb We Di 83 impugnatores] impugnatore Bb 83 idoneos] *omitted* Vc Di
 83 heretici] qui sunt ad hoc idonei *added* Di

65 Philippians 3.8, 2.3; Galatians 5:26 73 Ecclesiasticus 2:14 77 Revela-
 tion 3:16

concordia fortius adiuvari, ne, si dissensionibus et contentioni- 85
 bus, odio, emulationibus, et scismatibus disiungantur, facilius de-
 solentur. Quia, teste Salvatore: “omne regnum divisum contra se
 desolatur et omnis civitas vel domus divisa contra se non sta-
 bit”. Quare impugnatores pape heretici, quantumcunque iustam
 causam habuerint, non sperent quod propter ipsos tam laudabi- 90
 lem finem accipiant si inter se discordes extiterint dampnabiliter
 et divisi. Tales enim non sunt de semine illorum per quos fides
 orthodoxa exaltabatur, sed per aliam occasionem Deus causam
 fidei feliciter terminabit.

Impugnator ergo idoneus pape heretici gloriam propriam mini- 95
 me querat, quasi velit quod per ipsum solummodo victoria habeatur,
 sed gaudeat per quemcunque causa fidei licite adiuvetur. Nec
 facta et consilia minorum despiciat, quia sepe parvulis revelantur
 que a sapientibus et prudentibus absconduntur. Sit consiliativus,
 assidue inquisitivus, et interrogativus viarum et modorum quibus
 est contra papam hereticum procedendum. Quia, teste Salomone: 100
 “erit salus ubi multa sunt consilia”. Et quamvis minorum consi-
 lia sepe minime sint spernenda, tamen a sapientibus est maxime
 in hoc casu consilium requirendum, nec aliquis de sapientia pro-
 pria tanquam sit sufficiens quoquo modo confidat. Si enim mille
 carentes potentia temporali, quorum quilibet sapientiam Salomo- 105

84 adiuvari] alligari Vc 84 si dissensionibus] seditioibus Di 84 si] se
 Ly Vgb 84 et] *omitted* Bb We Di 84–85 contentioibus] tentioibus
 Bb 85 odio] odiosis et Ly Vgb 85 disiungantur] disiungentes Ly dissgu-
 nigantur We 85–86 desolentur] et dissolvantur Di 86 contra se] in se
 Di 87 desolatur] Vulg: desolabitur Vg Vc We Di dissipabitur Ly Bb An Fi
 87 vel] et Vc 88 quare] contra *added* Di 88 quantumcunque] quamcun-
 que Bb An Fi 89 habuerint] habeant Vc 89 propter] per Ly Vgb Bb Di
 89 ipsos] eos Vc 90 accipiant] Ly Vgb accipiet Vg An We Di accipiat Bb
 Fi Vc 90 extiterint] extiterit Bb fuerint We 92 exaltabatur] exaltabitur
 Ly Vgb Vc We 93 feliciter] finaliter Di 94–96 pape ... gaudeat] *omitted*
 Bb 94 propriam] *omitted* Di 95 ipsum] ipsam Ly Fi 96 causa] causam
 Di 96 licite] *omitted* Di 96 adiuvetur] adiuvatur Ly Vc adiuvantem Di
 97 et] nec Ly Vg Vc 98 absconduntur] Et *added* Di 98 sit] Sic An Fi Di
 98 consiliativus] consiliarius Ly Vg et *added* Vc 99 inquisitivus] inquisi-
 tus Di 99 et interrogativus] *omitted* Vc 99 interrogativus] interrogatus
 Di 100 salomone] Salvatore Di 101 sunt] erunt Ly 101 et] Quia Vc
 102 sint] sunt Ly Fi 102 est] et Vc *omitted* We 103 casu] est *added* Vc
 104 tanquam] quanquam Di 104 confidat] *omitted* We 105 sapientiam]
 sapientia Ly Vg We 105–106 salomonis] Salomonem Ly Vgb We

nis excederet, papam hereticum regum et principum favore ful-
 citum satagerent impugnare, aliorum consilio indigerent. Nec ta-
 men propter hoc pauciores et minus sapientes debent aliquo-
 110 modis nichil de contingentibus omittere debeant, in sua tamen
 sapientia vel virtute sperare non debent, sed in virtute Dei, qui, si
 certaverint usque ad mortem, expugnabit pro eis inimicos eorum.
 Quamobrem nullam multitudinem adherentium pape heretico ex-
 115 pavescant, quia sicut allegatum est supra, teste Iuda Machabeo:
 “non est differentia in conspectu Dei celi liberare in multis et in
 paucis”. Et Exodi 23 unicuique fideli in hec verba mandatur: “non
 sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum
 acquiesces sententie ut a vero devies”. Cuius rationem assignat
 120 Psalmista dicens: “defecit sanctus quoniam diminute sunt verita-
 tes a filiis hominum, vana locuti sunt unusquisque ad proximum”.
 Et alibi ait: “omnes declinaverunt simul, inutiles facti sunt. Non
 est qui faciat bonum non est usque unum”. Rationem etiam eius-
 dem assignat Salomon Ecclesiasti 1 dicens: “stultorum infinitus
 125 est numerus”. Nec Isaias rationem eius tacuit cum dixit: “om-
 ne caput languidum et omne cor merens a planta pedis usque ad
 verticem non est in eo sanitas”. Imo etiam Salvator ipse ratio-
 nem dicti prioris expressit cum dicit Matthei 7: “Lata porta et
 spaciola via que ducit ad perditionem et multi sunt qui intrant

107 satagerent] satagarant Di 108 pauciores] pauperes Vc 109 contra]
omitted Bb 109 quia] Et Di 111 vel] et Di 111 virtute¹] veritate
 Di 111 dei] *omitted* Di 111 qui] que Ly qua Di 112 certaverint]
 certaverit Ly 113 multitudinem] eorum *added* Ly 114 supra] *omitted*
 Di 115 celi] *omitted* Di 115 et] Vulg Di: aut Ly Vg Bb An Fi Vc
 We 117 sequeris] sequaris Di 118 acquiesces] acquiesce We 118 ut]
 et Di 118 rationem] rationes Di 119 psalmista] Ly Vg Bb Vc: Psalmus
 An Fi We Di 119 defecit] deficit Ly 119 quoniam] Vulg: *omitted* Ww
 120 proximum] suum *added* Ly Vg Vc We Di 121 omnes] omnia Bb
 121 simul] *omitted* Vg Bb An Fi 121–123 sunt ... eiusdem] *omitted* Fi
 122 faciat] faciet Di 122 est²] *omitted* Bb 122 usque] ad *added* Ly Vg
 Vc We Di 122–123 eiusdem] *omitted* Di 123 ecclesiasti] Ecclesiastes
 Bb 124 dixit] Bb Vc We Di: dicit Ly Vg An Fi 126 verticem] capitis
added Di 126 eo] ea Di 126 ipse] proprie Di 127 cum dicit] dicens
 Vc 127 dicit] dixit Bb 127 lata] est *added* Di 127 porta] *omitted* Vc
 128 via] est *added* Ly Vc *omitted* Di

114 1 Dial. 7.47 114 1 Macchabees 3:18 116 Exodus 23:2 118–119
 Psalms 12:1-2 121 Psalms 14:3 123 Ecclesiastes 1:15 124 Isaiah 1:5-6
 127 Matthew 7:13-14

per eam, quam angusta porta et arta via que ducit ad vitam et
 pauci sunt qui inveniunt eam”. Et alibi ait: “multi autem sunt 130
 vocati, pauci vero electi”. Ex quibus aliisque innumeris nonnulli
 accipiunt argumenta ad probandum quod propter quantamcunque
 multitudinem adherentium pape heretico non debent pavere pau-
 cissimi contra papam hereticum patenter insurgere. Ante omnia 135
 tamen ab omni peccato mortali se servare conantur, quia sicut non
 est speciosa laus in ore peccatorum, ita defensio fidei vel impu-
 gnatio pravitatis heretice per scelestum coram Deo est minime
 preciosa, licet utilis aliis esse possit. Oportet igitur impugna-
 torem idoneum pape heretici non solum peccata carnalia sed etiam 140
 spiritualia declinare. Propter quod nonnulli putant quod hiis die-
 bus essent paucissimi impugnatores idonei pape heretici, quia fe-
 re totum mundum, tam clericos quam laicos, tam seculares quam
 religiosos, dubitant peccatis mortalibus spiritualibus, fornicatione
 et furto peioribus, esse enormiter irretitos, ut ambigant non minus 145
 modo quam tempore Noe verificari illud Genesis 6: “corrupta est
 autem terra coram Deo, et repleta est iniquitate.”

Capitulum 73

Discipulus: De isto ultimo dicto vehementer admiror, cuius
 motiva in tractatu De gestis circa fidem altercantium orthodoxam
 sollicitate indagabo. Nunc autem, cum plures prerogativas tetigeris
 quibus secundum quorundam sententiam oportet impugnatores 5
 idoneos pape heretici preeminere, que omnes communes impu-

129–130 quam ... eam”] *omitted* Di 129 porta ... vitam] *omitted* Vc
 129 et¹] *omitted* Fi 130 ait] *omitted* Vc 130 autem] Vulg: enim Ly *omit-*
ted Vg Bb An Fi Vc We Di 131 quibus] verbis *added* Ly Vg 132 propter]
 papa We 132 quantamcunque] quamcunque An Fi 133 pavere] *omit-*
ted Di 134 patenter] timere Di 135 conantur] tenentur Ly Vg Vc con-
 entur We Di 136 peccatorum] peccatoris Vc We 136 fidei] Vc We:
omitted Ly Vg Bb An Fi Di 136 vel] et Di 137 per scelestum] pars
 celestium Ly 137 scelestum] sceleratum Di 138 preciosa] spaciosa Di
 138 oportet] Licet Vg (corrected Vgm) 138–139 impugnatores] pugna-
 torem Bb 139 solum] propter *added* Bb 140 quod¹] Ly Bb Fi Vc: quid
 Vg An We Di 140 quod²] in *added* Di 141–142 quia fere] cum forte
 Di 143 mortalibus] et corporalibus et *added* Di 143–144 fornicatione ...
 furto] fornicaret Bb 144 esse] *omitted* Ly Vg Vc 144 irretitos] hereticos
 Di 146 autem] *omitted* Vc omnis *added* Di 146 iniquitate] eorum omnis
 quippe caro corumpat viam suam *added* Vc 2 dicto] *omitted* Di 2 cuius]
 tamen *added* Ly 3 in tractatu] usque ad tractatum Vc 3 orthodoxam] ibi
added Vc 6 communes] conclusiones Vg An

130 Matthew 22:14 145 Genesis 6:11

gnatoribus corporaliter et spiritualiter papam hereticum michi videntur, numerata aliquas prerogativas speciales quibus expedit preeminere impugnatores pape heretici, per testimonia scripturarum precipue, si papa hereticus errores coloratos et latentes conatus fuerit diffinitive populis tradere christianis.

Magister: Dicitur quod huiusmodi impugnatores idoneos pape heretici oportet sanctarum habere intelligentiam scripturarum ut, scilicet, non solum memoriam verborum retineant, sed intellectum capiant veritatis. Quia, teste Hieronymo, ut legitur 1 q. 1 cap. *Marcion*: “nec putemus in verbis scripturarum esse evangelium, sed in sensu; non in superficie, sed in medulla; non in sermonum foliis, sed in radice rationis”. Multi enim quamvis memoria vigeant ut literas multas retineant, et prompte que voluerint recitent et allegent, carent tamen iudicio et acumine rationis, unde ad verum intellectum, nisi forte aliquando casualiter, per seipsos nesciant pervenire. Et de istis potest verificari illud Apostoli 2 Timotheo 3: “semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes”. Tales autem non sunt idonei ad impugnandum errores occultos et latentes. Alii sunt vigentes rationis iudicio, quamvis in memoria deficere videantur, et illi, quamvis interdum cum magno labore et tarde, sunt idonei errores occultos et latentes ac coloratos pape heretici impugnare. Quamvis enim sepe sint imperiti sermone ut eloquentia careant et ornatu verborum, non tamen scientia, quia illi sciunt ex paucis multa elicere, et il-

7–8 videntur] videtur Di 9 testimonia] testimonium We 10 errores] errore Ly 10 latentes] Ly Vc We: labentes Vg Bb An Fi Di 12 idoneos] omitted Di 13 sanctarum] sacrarum literarum Di 13 intelligentiam] notitiam Di 13 scripturarum] et intelligentiam scripturarum Di 15 teste] testes Bb 16 marcion] Fb Ly: Marchion Vg Bb An Fi Vc We Di 16 nec putemus] Fb: non Ww 16 esse] Fb: est Ww 17 in³] omitted Di 17–18 sermonum] verborum Vc 18 memoria] omitted An Fi 19 ut] et Di 19 literas] literis Fi 19 prompte] pronte We 19 que] cum Bb We Di Vd 19–20 recitent] retinent Di 20 tamen] autem Ly An Fi 20 et²] Vc Di: ut Ly Vg Bb An Fi We 20 unde] Vc: ita ut Ly Vgb ut Es omitted Vg Bb An Fi We Di 21 nisi forte] omitted Ly 21 casualiter] causaliter We carnaliter Di 22 nesciant] nesciunt Vc 22 apostoli] omitted Di 22 2] pe Vc 23 timotheo] garbled Di 23 discentes] Vulg Vc: addiscentes Ly Vg Bb An Fi We Di 24 pervenientes] pervenientis Di 24 non] omitted Di 25 rationis] retionis Bb ratione et Vc 28 coloratos] colorandos Bb 29 ut] et Ly Di 29 et ... verborum] omitted Di 30 ex paucis] omitted Vc 30 et] omitted We 30–31 illi] omitted Vc We

15–16 col. 381 22–23 2 Timothy 3:7

li perspicue vident que veritati sunt contraria, que consona, que antecedentia, que consequentia, que impertinentia sunt censenda. Qui etiam per rationes sophisticas et auctoritates male intellectas non de facili seducuntur. Per quam autem scientiam rationis iudicium ad predicta potissime adiuvetur libro nono De optimo genere addiscendi poteris invenire. Qui autem memoria et iudicio prepollent, quod raro accidit ut quidam estimant, et essent in sacris literis eruditi, essent maxime idonei impugnatores errorum pape infecti heretica pravitate. Oportet autem impugnatores idoneos pape heretici summe cavere ne assertiones ipsius ambiguas contra mentem eius, vel etiam preter mentem ipsius ad perversum nitantur trahere intellectum. Et multo fortius assertiones eius veras in omni sensu pervertere minime debent. Si enim aliquod fecerint predictorum, presertim scienter, vel etiam ex ignorantia crassa et supina, non solum coram Deo peccare mortaliter iudicabuntur, sed etiam apud intelligentes maligni vel invidi aut iniusti apparebunt. In primis igitur, mentem ipsius ex omnibus dictis eius, quando assertio eius est ambigua, investigent. Si enim assertio eius non est ambigua sed sensum habens tantummodo falsum, non est necesse ad alia dicta eius recurrere. Cum vero patuerit manifeste sensum eius esse erroneum, non cavillose, non sophistice, non per auctoritates male intellectas, non per assertiones dubias et de quibus est licitum disputare, non per rationes fantasticas, non intelligibiles, et intricatas, non per dicta illorum quos licitum est negare, sed per scripturas autenticas bene et sane intellectas, ac per rationes apertas, evidentes, et irrefragabiles, studeant re-

31 vident] videntes Di 32 consequentia] et *added* Di 33 per] *omitted* Ly 35 adiuvetur] devenitur Di 36 addiscendi] addipiscendi We 37 prepollent] pollut An Fi 37 estimant] existimant Vg Bb We extimant Vc 37 et] qui Ly Vbg 37 essent] etiam Di 38 errorum] *omitted* Vc 39 pape] heretici et *added* Di 39 pravitate] Item *added* Di 39 oportet] Quod Fi 39 autem] *omitted* Di 39–40 idoneos] *omitted* Di 40 ipsius] eius Vc 41 etiam] *omitted* Di 41 preter] Ly Fi Vc Di: propter Vg Bb An We 41 ipsius] eius Vc 42 nitantur] citantur An Fi *omitted* Vc 45 crassa] grassa Bb 45 deo] Domino Ly Vg An 46 vel] et Ly Vg *omitted* Di 46 aut] inscii et Di 46–47 iniusti] inscii Bb We 48 eius²] non Ly 49 ambigua] ambua Vc 50 eius] *omitted* Di 51 non²] *omitted* Ly Vg Bb Vc Di 51 sophistice] *omitted* Ly Vg Vc Di 53 et] *omitted* Ly Vg Vc 53 fantasticas] et *added* Vc 54 non¹] *omitted* Di 54 intricatas] intracatas Di 54 illorum] ipsorum Di 54 quos] que Di 56 ac] aut Ly Vg Vc Di 56 et] *omitted* Ly 56 irrefragabiles] refragabiles Bb 56 studeant] falsitatem *added* Vc

35–36 See 1 Dial. 6.17

probare et fundare solidissime contrariam veritatem. Hec autem omnia amore faciant veritatis et odio falsitatis, ut ira, rancore, vel odio persone pape heretici nullatenus moveantur.

60 **Discipulus:** Cum instarem quod hoc opus inciperes, arbitrar
bar brevem tractatulum De hereticis nos facturos, qui preter esti-
mationem meam in longum aliquantulum est protensus, quem si
omnes difficultates nunc michi de papa heretico eiusque compli-
cibus occurrentes tibi disserendas exponerem, oporteret extende-
65 re in immensum. Sane cum opera prolixa pluribus dinoscantur
ingrata modernis, sit hic presens sermo noster De hereticis con-
summatus. Tue autem benevolentie gratias ago, quod personam
induens recitantis, votis meis, nunc abbreviando, nunc falsas sen-
tentias recitando et pro eis fortiter allegando, nunc ad rationes
70 probabiles respondendo, nunc argumentationes sophisticas non
solvendo, nunc veritates absque probationibus referendo, et quan-
tum ad omnia alia, condescendere studuisti. Istum autem modum
utilem reputavi, quia sic nec ad probandum nec ad reprobandum
aliquod prescriptorum amor vel odium persone tue quemcunque
75 movebit, sed omnibus legentibus materia dabitur cogitandi. Puto
enim quod cum ista fuerint divulgata, tum propter raritatem, tum
propter utilitatem, viri literati et intelligentes zelum veritatis et
boni communis habentes, que vera sunt rationibus manifestis et
testimoniis scripturarum apertis satagent confirmare, et que falsa
80 sunt reprobare studebunt. Tu etiam, ut estimo, cum mentem tuam
ceperis aperire de predictis, opera facies magna et preclara,
plana veritate referta, ad omnium utilitatem fidelium, et Dei om-
nipotentis honorem. Cui sit gloria, laus, et imperium in secula

58 omnia] Vg Bb Vc Di: omni Ly An Fi We 58 et] ex added Vc 59 persone] **omitted** Di 59 nullatenus] nulla Ly 64 tibi] **omitted** Bb 64–65 extendere] **omitted** Vc 65 cum] tamen Di 65 pluribus] quibusdam Di 65 dinoscantur] **omitted** Di 66 presens] primus Ly Vgb **omitted** We 66 noster] **omitted** Vc 66–67 consummatus] consumptus Ly Nunc added Ly Vgb 67 autem] **omitted** Vc 67 benevolentie] benivolentie Vc Di 67 quod] quia Di 68 falsas] **omitted** Di 69 nunc] autem added Fi 70 non] **omitted** Ly gap Vgb 72 condescendere] **omitted** Vg 73 sic] **omitted** Di 73 nec¹] non An Fi Di 73 nec²] cancelled Bbb 73 ad reprobandum] **omitted** Bb 74 aliquod] aliquid Ly 74 vel] We: et Ly Vg Bb An Fi Vc Di 75 dabitur] Ly Vg 75 cogitandi] cogitando Di 76 cum] tamen Di 76 tum¹] tamen Bb Di 76 tum²] tamen Bb et Di 79 apertis] aperte Vc 80 tu] Tum Ly Vg Fi We 80 cum] **omitted** Di 81 opera facies] faciens Di 81 magna] manifesta Ly 82 plana] planis Bb plena Vc We 83 sit] **omitted** Ly 83 gloria] decus added Di 83 laus] magnificentia Di

seculorum. Amen.